

folkedrab

– og international ansvarlighed

Ved årsdagen for befrielsen af Auschwitz

DØDEN I LEJREN. SS-officer med tre ofre i kz-lejren Buchenwald. — Foto: Time-Life Books

»Vi var 5 - 10 lejrøstre, der forsøgte at holde hinanden oppe. Ingen af os havde nogen familie mere. Til sidst lå vi på gulvet i en stor barak, omgivet af lig og døende. Der var ikke mere håb. De to eneste ord, der blev talt, stønnet og hvisket var 'vand' og 'død'.«

Uddrag fra en holocaustoverlevers beretning. Læs side 2.

Folkedrab - en undervisningsavis fra **POLITIKEN** og GYLDENDAL Uændret genoptryk af Politikens særsektion fra 27. januar 2003 i anledning af årsdagen for befrielsen af Auschwitz.

1. udgave, 1. oplag 2003 © 2003 by Politiken og Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A.S., Copenhagen. Kopiering fra denne udgivelse må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med Copy-Dan, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer. Printed in Denmark 2003. ISBN 87-02-02068-8 **Pris** Klassesæt (28 stk.): 400 kr. Pris er uden moms og ekspedition. **Tryk** Politikens Trykkeri **Udgivere** Dagbladet Politiken Rådhuspladsen 37 1785 København V. Tlf.: 33 11 85 11 og Gyldendal Klareboderne 3 1001 København K. Tlf.: 33 75 55 60 **Hjemmeside** www.undervisningsavisen.dk **Redaktører** Anders Jerichow, Adam Holm og Flemming Ytzen E-mail: undervisningsavisen@gyldendal.dk **Layout** Søren Nyeland og Paw Nielsen **Webredaktør** Troels Rydahl **I redaktionen** Bo Maltesen, Kim Møller Hansen, Marianne Harboe og Troels Rydahl **Undervisningsmateriale på** www.undervisningsavisen.dk lørjen Nordenhof

»De, der ikke har været der, vil aldrig kunne forstå. Og de, der var der, kommer aldrig ud derfra. Når jeg står i Auschwitz med grupper af unge mennesker og viser dem appelplassen, barak 13, gaskamrene og krematorierne, føler jeg ikke, de forstår det. »Tror I på det jeg siger«, spørger jeg dem nogle gange. »Men de har ikke noget svar«.

Verden må ikke glemme

ERINDRINGEN. Orna Birnbach har medvirket til flere bogudgivelser om holocaust. — Foto: Brutmann Pix

Interview

Af Hanne Foighel, Tel Aviv

Orna Birnbach var 16 år gammel og forstod kun alt for godt, hvad der ventede. Hun var allerede veteran, da hun i august 1944 ankom til Auschwitz. Hun havde været flygtning, siden hun som 11-årig sammen med sin familie i 1939 måtte forlade sin polske fødeby Wloclawek. Siden blev hun tvangsarbejder i ghettoen Tarnow, hvor hun måtte se til, da bestefaderen blev ført ud af huset og skudt af den naziofficer, der var an-

svarlig for ghettoen. Hun boede sammen med otte kvinder og en række mindreårige børn i et enkelt værelse og arbejdede 12 timer om dagen.

Da ghettoen blev nedlagt kom hun til arbejdslejren Plaszw, hvor hendes opgave først var hver nat at grave massegrave og om dagen se til, mens jøder, der blev fanget i dagens løb, blev skudt ved gravens rand. Siden byggede hun barakker.

Som 15-årig måtte hun hjælpe til med at holde grædende kvinder tilbage, når lastbiler fyldt med lejrens børn blev kørt af sted til krematorierne, alt imens øredø-

rende musik over lejrens højttalere forsøgte at overgå mødrenes skrig.

Endnu, mens hun var i Plaszw, lærte hun en gruppe kronragede ungarsk-jødiske kvinder at kende, der havde været i Auschwitz, men var blevet dømt til tvangsarbejde i stedet for den direkte død. Fra dem havde hun hørt om gaskamrene, krematorierne og lugten af død.

Derfor vidste hun kun alt for godt, at der kun var få sekunder af livet tilbage, da hun efter fire dages togrejse og selektionen på rampen nøgen, sulten og bange stod sammen med hundrede an-

dre kvinder fra Plaszw i det fælles bruserum. Det måtte være gaskammeret.

Hvordan vil verden nogensinde få at vide, hvad der sket her. Hvem vil hævne vores grusomme død, tænkte hun, mens hun lovede sig selv, at hvis hun på en eller anden måde skulle overleve, ville hun aldrig holde op med at fortælle.

Men Det Tredje Rige var endnu ikke færdig med at udnytte hendes og hendes udhungrede lejrsvøsters arbejdskraft. Der kom ikke Cyklon B-gas ud af bruserne, mens iskoldt vand.

»Vi blev barberet overalt og fik smidt noget tøj i hove-

det. Der var ikke flere stribe-de kjortler, i stedet fik vi tøj fra kvinder, der netop var blevet slået ihjel. Jeg fik en silkeaftenkjole. Den havde tilhørt en italiensk kvinde. Hendes togbillet lå i lommen«, fortæller Orna Birnbach, mens vi sidder i solen på en cafe i Tel Aviv nær hendes hjem.

Hun har holdt sit løfte og er ikke holdt op med at fortælle. Iført silkekjolen blev hun brændemærket. Nummeret ses endnu på oversiden af hendes venstre underarm: 20713.

Efter fire ulideligt lange og svære måneder i Auschwitz/Birkenau blev hun sendt videre til en underjordisk ammunitionsfabrik, hvor hun arbejdede, indtil tyskerne fornemmede, at krigen var tabt. Så blev samtlige fabrikkens tvangsarbejdere overført til Bergen-Belsen, hvor de uden mad og vand var overladt til tyfus og kolera.

»Vi var 5-10 lejrsvøstre, der forsøgte at holde hinanden oppe. Ingen af os havde nogen familie mere. Til sidst lå vi på gulvet i en stor barak, omgivet af lig og døende. Der var ikke mere håb. De to eneste ord, der blev talt, stønnet og hvisket var 'vand' og 'død'. 15. april 1945 blev vi befriet. Da vejede jeg 32 kilo«.

Men det har ikke hele tiden været så let at fortælle. De første år efter krigen var der ingen, der ville lytte, fortæller Orna Birnbach. Så holdt hun helt op med at prøve. Hver nat var hun plaget af mareridt.

Først da hun i 1964 blev bedt om at vidne i Tyskland i retssagen mod den SS-mand, der havde skudt hendes bestefar, gik der hul på bylden. Siden har hun talt til tusinder af israelsk skoleelever og lærere, men også til hundreder af tyske videbegærlige unge. Og mareridtene forsvandt.

I dag er hun 74 år gammel, har to døtre, fire voksne børnebørn og en stor opgave. Hvert år rejser hun tre-fire gange til Auschwitz og fortæller der, på stedet, sin historie.

»De, der ikke har været der, vil aldrig kunne forstå. Og de, der var der, kommer aldrig ud derfra«, siger hun, og mens hendes øjne holder blikket fast, fyldes de af tårer.

En overlever

Orna er den eneste af samtlige klassekammerater fra den jødiske skole i Wloclawek, der har overlevet. Ud af en familie, hvor mere end 200 onkler, tanter, fætre og kusiner i 1940 var samlet i ghettoen i Tarnow, blev 15 sendt til Plaszw, resten blev dræbt. Da hun og moderen blev sendt videre til Auschwitz, blev faderen og hendes jævnaldrende fætter Pini transporteret direkte i døden i Mauthausen. Moderen overlevede kun ved et tilfælde. Den dag, Orna blev sendt til arbejdslejr, blev moderen sorteret fra. Hun skulle have været gasset, men på det tidspunkt ville man i Auschwitz ikke ofre et helt kanister Cyklon B på under 20 halvdøde jødiske kvinder. Hun lå afkræftet ved siden af gaskammeret, da russerne befriede lejren 27. januar 1945.

Mange af Ornas veninder forstår slet ikke, at hun orker. Flere af dem har oplevet endnu mere grusomme ting end hun selv. De vil hellere glemme.

»Når jeg står i Auschwitz med grupper af unge mennesker og viser dem appelplassen, barak 13, min barak, latrinet, gaskamrene, saunaen og krematorierne, føler jeg ikke, at de forstår det. Tror I på det, jeg siger, spørger jeg dem nogle gange. Men de har ikke noget svar«.

hanne.foighel@pol.dk

...Og de så os ikke.

Farvel til Auschwitz. Vinter 1944-45, for nu 58 år siden. Det Tredje Rige er i opløsning. Tyskland er ved at tabe krigen. Blandt fangerne i koncentrationslejren Auschwitz i det besatte Polen er den tjekkisk-fødte Iboja Wandall-Holm:

...OG SÅ BEGYNDTE rygterne at svirre. Fronten nærmede sig. Fangerne skulle evakueres. De syge brændes sammen med barakkerne. Gaskamrene og krematorierne sprænges i luften. Ethvert vidnesbyrd om kz-lejrens forbrydelser skulle udslettes. Men det blev det for sent til. Man meddelte os, at vi ville få udleveret sukker, margarine og brød, og at vi nu skulle flyttes til en anden lejr. Jeg stod nærmest døren, da kurven

med madportionerne kom, og barakformanden beordrede mig til at dele dem ud. Jeg nåede kun at række maden til de nærmeste, da to af fangerne kastede sig over kurven og rev den ud af hænderne på mig, mens de kradsede, sparke, bed og blev hjulpet af endnu et par af deres venner. De var som rasende grævlinger. Som vilde dyr. Og pludselig var de borte i al råben, skrig, gråd og forvirring. Og der var intet at stille op, for

nu skulle alting gå hurtigt.

Og jeg husker ikke mere, om vi befandt os i de sidste dage af december 1944 eller de første dage af året 1945.

VI BLEV stillet op på række og geled og gennet ud på landevejen.

Der må være gået flere kolonner før os. Døde og døende lå midt på vejen, ved vejkanterne, i grøfterne - i fangedragter eller spraglet sammenbragt tøj. De, der

Den blodige lære

Folkemord

Af Anders Jerichow

og Adam Holm

Det har været hundrede år, hvor industrialiseringen og teknologiseringen er slået igennem. Vi har gjort det meste hurtigere, smartere og billigere.

Vi har også slået ihjel med en hidtil uset effektivitet. Ikke altid med nye metoder, for redskaberne til at slå ihjel er i stor udstrækning de gammelkendte, hvad århundredets folkedrab vidner om. De er foretaget med reb og knive, dolke og sabler, blyrør og trækøller, økser og machéter, maskingeværer og pistoler – om end også med gas og kemiske midler.

Denne lille avis handler ikke om, at 187 millioner mennesker i afvigte århundrede blev ofre for det, der med et samlendende udtryk kunne kaldes for 'politisk vold', hvilket både indbefatter krig, statsterror og undertrykkelse. Det er i sig selv et forfærdende vidnesbyrd om, at der var adskilligt, verden ikke lærte i det 20. århundrede.

Nej, denne særavis handler i anledning af den internationale Auschwitzdag først og fremmest om, at et tocifret millionantal mennesker blev myrdet på samleband. Ikke fordi de havde forbrudt sig mod nogen lov. Heller ikke fordi de ved et tilfælde kom i vejen for frembrusende hære. Nej, de blev myrdet på samleband med fuld hensigt og som led i nøje udtænkte og bureaukratiske tilrettelagte mord.

I EN LANG række hovedsteder har politikere og embedsmænd siddet omkring mødeborde og forberedt disse folkemorde. De har som det nazistiske Tysklands øverste SS-generaler og ledere af centraladministrationen i Wannsee-villaen udpeget og optalt jøder og sigøjnere, som skulle deporteres og afslives.

De har som de Røde Khmeres partitop i Phnom Penh besluttet at sende millioner af såkaldte statsfjender ud i særlige lejre under slavelignende forhold for at bruge deres arbejdskraft og derefter dræbe dem. De har som Saddam Hussein tegnet streger på et kort og vedta-

I de sidste hundrede år er vi blevet dygtige til meget, i hvert fald effektive. Også til at slå ihjel.

get, at kurdiske byer skulle jævnes med jorden og deres indbyggere smides ud som affald. Eller de har ligesom hutu-magthaverne i Rwanda besluttet at 'skære bushen ned' med kniven.

Andre folkemord har fundet sted i Sovjetunionen, i Kina, i Armenien, i Indonesien og på Balkan.

Hver forbrydelse har haft sin egen påståede logik. Men fælles er den kolde beregning, planlægning og gennemførelse. Forbryderne, der alle har været internationalt anerkendte magthavere, har som regel nøje overvejet deres redskaber. Bestilt våbnene hjem. Ført regnskab med bilag. Og nøje gjort resultaterne op i fine tabeller. For det 20. århundredes folkemord er de systematiske aflivningers historie.

LIGE NU er en tidligere anerkendt statschef stillet for den internationale krigsforbryderdomstol i Haag. Slobodan Milosevic er anklaget for forbrydelser mod menneskeheden og for mordet på indbyggerne i byen Srebrenica. Også de ansvarlige for folkedrabet i Rwanda befinder sig foran en international ret. Andre folkemordere er hidtil sluppet udenom, blandt dem de ansvarlige for Saddam Husseins-regimets folkemord i

Kurdistan og arkitekterne bag de massive myrderier i Cambodja.

Historisk er de fleste sluppet fra ugerninger som disse. Men hvis det 20. århundrede satte folkemord i system, vakte dets afslutning dog også håb om en permanent krigsforbryderdomstol. Den er ikke anerkendt af alle regeringer og vil derfor ikke være forpligtende for alle lande. Men den er dog under etablering og varsler, at selv den mest almægtige og selvretfærdige magthaver en dag kan blive stillet til ansvar for sine gerninger af det internationale samfund.

DET KRÆVER ikke et minutstøbt overblik over verdenshistorien fra stenalderen til i dag at begribe, at mennesker til alle tider har slået hinanden ihjel. Ofte ved mindste givne foranledning. Man behøver blot i flæng at nævne de mongolske rytterbanders ødelæggelser og drabsorgier på lokalbefolkningerne i de områder, hvor de nåede frem i slutningen af 1300-tallet; de spanske conquistadorers erobring af Mellem- og Sydamerika i 1500-tallet, hvor anslået 25 millioner indfødte mistede livet; eller de mange opstande i Kina, som i anden halvdel af 1800-tallet anslås at have reduceret den kinesiske

befolkning fra 410 millioner til 350 millioner.

Men det 20. århundrede tager alligevel prisen som det mest bloddryppende og barbariske. I det kommunistiske Sovjetunionen blev op mod 25 millioner mennesker myrdet af magthaverne i Krenl, først af Lenin og dernæst – med større intensitet og iver – af Stalin. Virkelige eller indbildte politiske modstandere blev nakkeskudt eller deporteret til arbejdslejre i det arktiske klimabælte, og hele etniske grupper blev ligeledes forfulgt og udsat for frygtelige tab af menneskeliv.

I det maoistiske Kina (1949-76) skønnes det, at mindst 40 millioner, måske helt op til 70 millioner mennesker omkom, de fleste ved hungersnød (1958-61), andre ved massehærettelser, masaker, interne opgør eller som følge af elendige forhold i arbejds- og koncentrationslejre.

Med nationalismen, racebiologien og marxismen-leninismen som åndelig drivkraft, og med den teknologiske effektivisering som redskab, blev det muligt at myrde mere koncentreret og med voldsommere hastighed og kraft end nogen sinde tidligere.

DET ÆNDRER imidlertid ikke ved, at ord altid kommer før mord.

Det hører således til det 20. århundredes mest skamfulde kapitler, at verden har været chokerende ringe til at høre efter, når et folkemord var undervejs. Før blodet flød, er der ofte blevet udbrudt hadefulde propaganda, som har beredt vejen og legitimeret de forbrydelser, der er fulgt efter.

Hver gang har verden sagt: Ikke igen. Men hidtil

Holocaust - folkemord

Ordet kommer af græsk holos = hel og kaustos = brændt, brændoffer. Holocaust er især blevet brugt om nazisternes systematiske udryddelse af jøder i Tyskland og i de tyskbesatte lande under Anden Verdenskrig, men det er også en betegnelse for folkemord, dvs. systematisk udryddelse af alle eller store dele af en gruppe mennesker alene med henvisning til deres gruppetilhørsforhold.

■ Forfølgelsen af jøderne i nyere tid startede med bojkot af jødiske virksomheder i 1933. I 1935 kom Nürnbergloven, som gjorde jøderne til andenrangsborgere.

■ 9. november 1938, den såkaldte Krystalnat, startede nedbrænding af et stort tal synagoger og ødelæggelse af jødiske forretninger, hvilket resulterede i mange jødernes død.

■ I 1941 blev den fysiske tilintetgørelse af jøderne, Endlösung, besluttet af nazisterne.

■ Fra 1942 til 1944 omkom ca. fire millioner jøder i dødslejrene. I alt blev omkring 6 millioner jøder tilintetgjort.

■ Nazisternes forsøg på udrensning af andre grupper gik bl.a. ud over sigøjnere, slaviske folk (polakker og russere) og fysisk og psykisk handicappede, homoseksuelle og medlemmer af sekter, f.eks. Jehovas Vidner.

Eksempler på store folkemord i det 20. århundrede:

■ Tyrkernes tilintetgørelse af armenier fra tyrkisk dominerede områder i 1915-1917.

■ Stalinstyrets kollektivisering og hungersnøden 1932-1933 medførte, at mindst 10 millioner sovjetiske bønder omkom.

■ Da Britisk Indien blev selvstændigt 1947 og landet opdelt i et muslimsk Pakistan og et overvejende hinduistisk Indien, mistede omkring en million mennesker livet.

■ I Indonesien 1965-66 medførte et kupforsøg mod præsident Sukarnos styre, at mellem en halv og en hel million formodede kommunister og folk fra det kinesiske mindretal blev myrdet.

■ I Cambodja 1975-78 havde det kommunistiske Røde Khmer-styre under Pol Pot magten i et rædselsherredømme, der skønnes at have kostet mindst 1,5 millioner livet ud af en befolkning på anslået otte mill.

■ Hutuernes tilintetgørelse af henved 800.000 tutsier og moderate hutuer i Rwanda i 1994.

Kilder: Den store Danske Encyklopædi, Gyldendals Trebindsleksikon, Dansk Center for Holocaust- og Folkedrabsstudier, www.dchf.dk, United States Holocaust Memorial Museum, www.ushmm.org, Genocide Watch, www.genocide.org

Research: Michaela Rosendal

uden det ønskede resultat. Det er et kors for tanken, at vi 'bare' må affinde os med folkemord. Noget kunne desværre tyde på, at det er nemmere at udrydde mennesker end at stoppe folkemord. En lille trøst er det dog, at det bliver sværere for folkemorderne – både planlæggerne, bødlerne og deres velvillige håndlangere – at slippe ustraffet afsted med forbrydelser. Hver gang de bringes for retten, enten det drejer sig om den internationale domstol eller det lokale retsvæsen, er det en vigtig sejr, være den nok så lille. Vigtigt ikke bare for ofrene og deres

efterladte, men for vores verden om, hvor dybt mennesket kan falde og hvor lidt der ofte skal til, før det spreder død og ødelæggelse omkring sig.

Der findes ingen virkningsfulde vaccine mod folkemord. Men hvis ikke vi i det mindste husker ofrene, hjælper vi bødlerne med at afslutte deres beskidte arbejde: ikke se, ikke høre. Som det før er blevet sagt: Den der ikke husker historien, er dømt til at gentage dens fejltagelser.

anders.jerichow@pol.dk
adam.holm@pol.dk

var for svage og syge til at bevæge sig i samme marchtempo som SS-folkene, der var på flugt fra den russiske hær, blev skudt eller bare efterladt, der hvor de faldt om, med en hjælpeløs jamren og med armene bølgende som vandplanter mod de marcherende. Hvis de var stærke nok til at skrike, blev de skudt. Så var der stille en stund. I denne stilhed knirkede snekrystallerne under de marcherende, indtil det næste forstyrrende op-

trin fik maskinpistolene til at knalde.

Langs med den endeløse, brede og tætte fangerække gik vagterne – SS-mænd af forskellig charge og SS-kvinder i sorte, flagrende kapper. En hærskare af dødsengle i det breugleske vinterlandskab.

Vagterne skyndede på os og sendte salver mod dem, der sakkede agterud. Mine højtskafte træskostøvler var en velsignelse i denne sne, der bare faldt og

faldt. Læderstøvler derimod blev gennemblødt, og i dem frøs fødderne til isklumper. Vi kom gennem landsbyer og småbyer. Folk gik forbi på fortovene med kurve og tasker, mest kvinder, nogle med børn og alle pakket ind i tykke uldne sjaler og tørklæder eller frakker og med huer og hatte trukket dybt ned i panden. De stirrede tomt på den slange-lignende, massive, slingrende strøm af krigens vraggods, som fyldte vejbanen.

De så på os; men de så os ikke. Børn, der stillede spørgsmål, blev skubbet fremad og skyndet på.

HEN MOD aften fik vi lov til at hvile i en stor herregårdsplade. Porfrosne, sultne, trætte prøvede vi at grave os så dybt ned i høet som muligt. »Tag ikke sko eller støvler af«, blev vi advaret. »I vil ikke kunne få de opsvulmede fødder ned i skoene igen«. De, der ikke havde fulgt

Foto: Polfoto/arkiv

En lige vej til Auschwitz?

Historieskrivning

Af Adam Holm

Hvornår blev jødeudryddelsen besluttet? Det mest almindelige svar på spørgsmålet lyder, at det skete 20. januar 1942 i en villa i det idylliske Wannsee lidt uden for Berlin. I de smukke omgivelser, hvor krigens larm og ulykke syntes langt borte, havde ledende SS-generaler med det tyske sikkerhedspolitisk leder Reinhard Heydrich i spidsen indkaldt centralt placerede embedsmænd til en konference om den »endelige løsning af det jødiske spørgsmål«.

Det såkaldte 'jødiske spørgsmål' – en nazistisk omskrivning for hadet til jøderne – skulle ordnes en

gang for alle. På konferencen blev det diskuteret i detaljer, hvordan jøderne fra både de besatte lande og de neutrale lande kunne blive indsamlet og deporteret. Ifølge nazisternes egne beregninger udgjorde jødernes andel af den europæiske befolkning omkring 11 millioner. Og det var 11 millioner for mange, mente de. Jøderne skulle fjernes fra Europa gennem deportationer til særlige udryddelseslejre med gaskamre, som blev placeret i lejre i Polen. Embedsmændene fik besked om at tage sig af den praktiske del omkring togdrift og fremskaffelse af de nødvendige forsyninger til gennemførelsen af det, Heydrich betegnede som »die Endlösung«.

Selv om mødet i Wannsee udstak retningslinjerne for

den videre fremfærd i udførelsen af mordet på jøderne, ved vi i dag, at processen allerede var sat i værk. Da de højststående SS-folk bød på champagne og laksesnitter i den fine villa i Wannsee, var planlægningen af Endlösung stort set på plads, og mange af de lejre, som skulle blive millioner af menneskers sidste hvilested, var færdigbygget og for en enkelt vedkommende, nemlig Chmelno, taget i brug.

På tidspunktet for konferencen havde formentlig flere end en million jøder mistet livet; eksempelvis var ca. 33.000 jødiske mænd, kvinder og børn blevet henrettet ved skydning i Babij Jar i slutningen af september 1941. Og siden nazisternes magtovertagelse ni år før mødet i Wannsee havde jø-

derne i Tyskland måttet finde sig i stadig flere former for forfølgelse og diskrimination med det – for nazisterne ønskelige – resultat, at mere end 150.000 ud af ca. 500.000 var flygtet til andre lande.

Betydningen af Wannsee-konferencen ligger således snarere i, at nazisternes bestræbelse på at udrydde jøderne herefter antog en mere systematisk karakter. Embedsværkets organisatoriske evne og sans for logistik skulle forvandle de mange delvist spredte massakrer, som eksempelvis Babi Jar, til et planlagt folkemord.

Folkemordet opstår

På den baggrund er det nødvendigt at spørge, om jødeudryddelsen var et led i nazisternes plan eller en følge af Anden Verdenskrigs tiltagende radikaliserings. Man taler i den forbindelse om to modsatte historikere: på den ene side *intentionalisterne*, dvs. de som hævder, at jødeudryddelsen på forhånd var fastlagt i den nazistiske ideologi, og på den anden side *funktionalisterne*, dvs. de, som mener, at forløbet frem mod folkemordet var et resultat af en kompliceret politisk og militær udvikling.

Der er noget rigtigt ved begge tolkninger. Hvis man nedtoner det stærke element af antisemitisme i nazismens ideologi, forstår man ikke det udprægede had til jøder. Men hvis man omvendt udelukkende fokuserer på det ideologiske aspekt, overser man, at det Det Tredje Riges statsbureaukrati rummede store indbyrdes modsætninger og var præget af intern rivalisering og værnsskampe mellem de forskellige institutioner både inden for det nazistiske parti (NSDAP), hæren og embedsapparatet.

I praksis betød det, at de første skridt til holocaust blev taget med Hitlers truende og hadefulde bemærkninger om jøder i skriftet 'Mein Kampf', men også, at der ikke blev – historikerne har i hvert fald ikke fundet det – nedskrevet et dokument, hvori det nøjagtigt stod angivet, hvornår og hvordan jøderne skulle udryddes. Den mest udbredte opfattelse blandt historikere er, at tanken om den totale eliminering af Europas jøder opstod hos Hitler og en lille snæver kreds af betroede i foråret og

sommeren 1941 forud for og kort efter den tyske invasion af Sovjetunionen.

Dødsspiral

I kølvandet på tyskernes erobringer af sovjetiske landområder fulgte en gradvist optrappede folkemordsproces, som ikke kun omfattede jøder, men også kommunistiske partifunktionærer, intellektuelle, psykisk syge, handicappede, krigsfanger og sigøjnere. Nazisterne igangsatte en dødsspiral, hvor det ikke var nødvendigt med udførlige ordrer på formelt stempede papirer, men hvor atmosfæren var sådan, at alle, der blev regnet for at tilhøre kategorierne 'undermenneske' eller 'fjende' blev slået ihjel.

Inden massedødslejer tog et mere industrialiseret præg, havde nazisterne dels anvendt særlige mordpatruljer – de såkaldte *Einsatzgruppen* – dels eksperimenteret med gasning af fortrinssvis sovjetiske og polske krigsfanger i specialbyggede lastbiler eller togvogne. Men fra begyndelsen af 1942 og frem til krigens sidste dage i maj 1945 blev udryddelses-

politikken gjort mere systematisk og effektiv.

De jøder, som ikke allerede var døde ved ankomsten til lejrene, blev for især kvinder, ældre og børns vedkommende sendt direkte i gaskamrene, mens de øvrige, først og fremmest mænd og unge drenge, blev brugt som slavarbejdere (med en forventet levetid på ca. tre måneder) eller udsat for medicinske forsøg.

Som krigslykken i løbet af 1943-1944 vendte til de allieredes fordel, begyndte tyskerne at rømme en række af udryddelseslejrene og sende de overlevende fanger ud på lange vandringer mod Tyskland. Disse 'dødsmarcher', som de blev kaldt, fordi titusindvis af fanger døde af udmattelse eller blev skudt af fangevogterne, var også en del af forsøget på at dræbe så mange jøder som muligt.

Der går en lige vej i Hitlers syn på jøderne og til Endlösung. Men vejen til at nå dette barbariske mål var lang og snoet.

adam.holm@pol.dk

Had gav ikke stemmer

Hitler hadede jøderne. Men den antisemitisme politik skaffede ikke nazisterne særligt mange stemmer i Tyskland, fremgår det af en britisk historiebog, »Modern European History« af Stuart Miller, MacMillans forlag. Heri hedder det bl. a:

■ »...Hitlers filosofi angående jøderne var helt klar lige fra 1920'erne. Han opfattede dem som årsagen til Tysklands tilbagegang, som stifterne af bolchevismen og som en trussel mod nationalismen, Führer-princippet og militarismen, fordi de repræsenterede internationalisme, demokrati og pacifisme. Han betragtede tilintetgørelsen af jøderne som et nødvendigt skridt for at fremme den historiske udvikling. Der er ikke tvivl om, at han hadede jøderne intenst, uanset hvad de filosofiske og psykologiske grunde var, og at han var hoveddrivkraften bag antisemitismen i nazibevægelsen«.

■ »I Tyskland er der ikke noget, der tyder på, at antisemitisme gav særligt mange stemmer til nazisterne (frem til magtovertagelsen 1933, red.). Naziregeringen forsøgte senere bevidst at skjule udryddelserne i øst for det tyske folk. Ud over ren og skær uvidenhed ser det ud til, at ligegyldighed og frygt må bære skylden for passivitet. Blandt de allierede og neutrale lande er der ikke tvivl om, at de fra et forholdsvis tidligt tidspunkt fik oplysninger om udryddelsespolitikken. Men der var en god del tvivl og mistro.

■ »Den britiske regering var bekymret over forholdet til de arabiske stater, da den blev udsat for pres for at acceptere flere jødiske flygtninge i Palæstina. Og Vatikanet fastholdt sin politiske neutralitet af frygt for splittelse og for at beskytte kirkens interesser som institution. I enkelte tilfælde blev der dog ydet betragtelig indsats af lande, der som Spanien accepterede et stort antal flygtninge, og af enkeltpersoner som den tysk-østrigske forretningsmand Oskar Schindler og den svenske diplomat Raoul Wallenberg, der reddede tusindvis af jøder i sikkerhed«.

rådet, fortrød det bittert næste morgen. Vi talte sammen i halvmørket. De polske fanger spiste af den mad, de havde sparet op fra deres pakker. Milka, som jeg havde gået på række med, gav mig noget brød og et stykke spæk. Og mens jeg gnavede i spækket, rørte nogen bagfra ved min skulder og hviskede ind i mit øre: »Giv mig mit brød og min margarine ...!«. Jeg vendte mig om og så et par skinnende øjne og en mund, der blev

ved med at gentage den samme sætning: »Giv mig mit brød og min margarine....«.

»Jeg har ikke noget. Du ved jo godt, at al maden blev stjålet fra mig«, sagde jeg. Men hun holdt ikke op, og flere fanger sluttede sig til hende. Deres stemmer blev til et kor af taktfast, halvvhøj hvisken: »Giv os vort brød og vor margarine ...«.

En SS-kvinde fløj op og kommandere-

de fangerne til at holde kæft: »Der er kugler nok til jer alle sammen!«, råbte hun. »Ihr Drecksäfer. Ihr Schweine. Maul halten!«.

VED DAGGRY blev vi beordret til at rejse os. Høet raslede, blev til levende bunker. Strået klæbede til vores tøj. Ingen af os havde fået søvn nok. Vi var udmattede, flere havde fået feber. Den alt for korte hvile havde gjort en fort-

sættelse af marchen til et mareridt. Fanger, der trods advarslen alligevel havde taget skoene af, havde så opsvulmede fødder, at de kun med stort besvær og stærke smerter fik dem presset ned i skoene, mens vagterne råbte: »Los, los... schneller, schneller!«.

Før vi igen blev beordret til at marchere, kom vagtposterne og undersøgte højt med møggreb. De hævdede grebene så højt, de kunne, og jog dem med fuld

Hemmeligheden der slap ud

Hvad vidste omverdenen om de nazistiske dødslejre, mens forbrydelserne stod på?

Indsigten

Af Adam Holm

Kaster man et blik i Adolf Hitlers politiske manifest 'Mein Kampf', som er skrevet adskillige år, inden han fik magt, som han havde agt, er der ikke overladt noget til fantasien, hvad hans syn på jøder angik: De skulle forsvinde fra Tyskland, og helst fjernes fuldstændigt fra Jordens overflade. Selv om nazisternes fører ikke brugte ord som 'udryddelse' eller 'folkemord', står det lysende klart, at jøderne var hovedfjenden i hans ideologiske univers, og at de skulle behandles derefter.

I dag ved vi, hvilken 'behandling' den nazistiske mordmaskine underkastede ikke blot de tyske jøder, men under Anden Verdenskrig også jøderne i alle de besatte lande samt de stater, som Tyskland samarbejdede med. Vi ved, at nazisternes brutale menneskesyn kostede omkring seks millioner europæiske jøder livet. Men hvad vidste man i samtiden om forsøget på at udrydde jøderne?

Den udenlandske presse holdt allerede fra nazisternes magtovertagelse i januar 1933 et vågent øje – om end ikke altid lige kritisk – med den diskriminationspolitik, som det nye regime hurtigt påbegyndte over for politiske modstandere og jøder. Da forfølgelsen af jøder for alvor blev synlig, først med gennemførelsen af de stærkt antisemitiske Nürnberglove i 1935, der bl.a. forbød ægteskab mellem jøder og arier, og siden med Krystalnatten i 1938, hvor nazister ødelagde jødiske forretninger, kirkegårde, og synagoger, sendte ca. 36.000 jøder i koncentrationslejre og slog adskillige ihjel, nåede det forsiderne af alverdens aviser. Verden var vidne til forspillet til et blodigt orgie, der skulle blive til et organiseret massebord.

Nazisternes voldelige over-

fald på tyske jøder, og fra marts 1938 også på østrigske jøder, blev udførligt beskrevet i den udenlandske presse og affødte stærke protester og omfattende boykotkampagner mod tyske varer i både Storbritannien og USA.

Med krigen blev det imidlertid stadig vanskeligere at skaffe sig oplysninger om jødernes skæbne. De udenlandske korrespondenter i Hitlertyskland, som i forvejen arbejdede under streng overvågning og censur, fik nu lagt yderligere hindringer i vejen, og for pressen i de besatte lande, herunder Danmark, blev det umuligt at skrive kritiske artikler om Tyskland. Trods nazismens utilslørede had til jøder var Hitlers regime meget opmærksom på ikke at skilte med det massebord, de havde sat i værk.

Udryddelseslejre, gaskamre og nedskydninger af tusindvis af jøder var ikke noget, den nazistiske partipresse skrev om. I stedet blev der i kryptiske vendinger henvist til, at jøderne blev udsat for 'specialbehandling'. Præcis hvad der lå i denne omskrivning af historiens største organiserede forbrydelse, begyndte dog gradvist at blive kendt af en bredere offentlighed i takt med krigens udvikling.

Forbrydelserne

Uanset hvor store anstrengelser det nazistiske propagandaapparat udfoldede for at dække over udryddelsen, og uanset hvor hårdt det hemmelige politi Gestapo slog ned på alle, der videregav oplysninger, som var beregnet på at forblive hemmelige, lykkedes det ikke at lukke alle informationskanaler. I længden var det umuligt at skjule, hvad hjemvendte soldater fortalte venner og familie, og hvad lokale øjenvidner havde set dér, hvor de særlige tyske 'einsatzkommandoer' opererede.

Disse omreisende henrettelsesgrupper blev hurtigt berygtede, fordi de udeluk-

kende havde til opgave at skyde tilfangetagne jøder, og rygtet om deres blodige fremfærd især i Polen og den besatte del af Sovjetunionen spredte sig hurtigt og nåede via forskellige kanaler til internationale organisationer som Røde Kors, World Jewish Congress og den katolske kirke.

I løbet af foråret 1941 begyndte de endnu usammenhængende oplysninger at cirkulere i de større britiske og amerikanske aviser, i forskellige jødiske tidsskrifter og i det neutrale Sverige. Den svenske presse var i flere tilfælde tidligt ude med veldokumenterede informationer om nazisternes måde at løse det såkaldte 'jødiske spørgsmål' på. De samme historier fandt vej til den britiske radiostation BBC, som millioner af europæere i de tyskbesatte lande illegalt lyttede til. Den frygtelige hemmelighed var langsomt ved at blive afsløret.

Afsløringen

Nazisternes forsøg på hemmeligholdelse fik et nyt skud for boven. Det polsk-jødiske socialistparti Bund, som var tvunget til at arbejde under jorden, fik i maj 1942 smuglet en rapport om nazismens systematiske folkemord mod jøderne ud af Polen. Den efterfølgende måned offentliggjorde BBC en række rystende detaljer fra rapporten, hvilket førte til at den britiske informationsminister Brendan Bracken sammenkaldte til et pressemøde, hvor han konstaterede, at man på grundlag af rapportens afsløringer af bl.a. anvendelsen af giftgas i egentlige 'dødslejre' måtte sande, at tyskerne var ved at udrydde det jødiske folk i Europa, og at flere hundretusinder, muligvis millioner, af jøder allerede var blevet dræbt.

Netop i Polen, hvor det største antal jøder blev myrdet, lykkedes det for modstandsbevægelsens efterretningstjeneste gradvist at indsamle adskillige beviser

kraft ned i høet for at afsløre skjulte fanger. De to, der havde gemt sig der, havde gravet sig så dybt ned, at de ikke blev opdaget. Den ene, en ung pige fra Slovakiet, blev taget med hjem af den anden, en ældre polsk kvinde, hvis hus lå i nærheden.

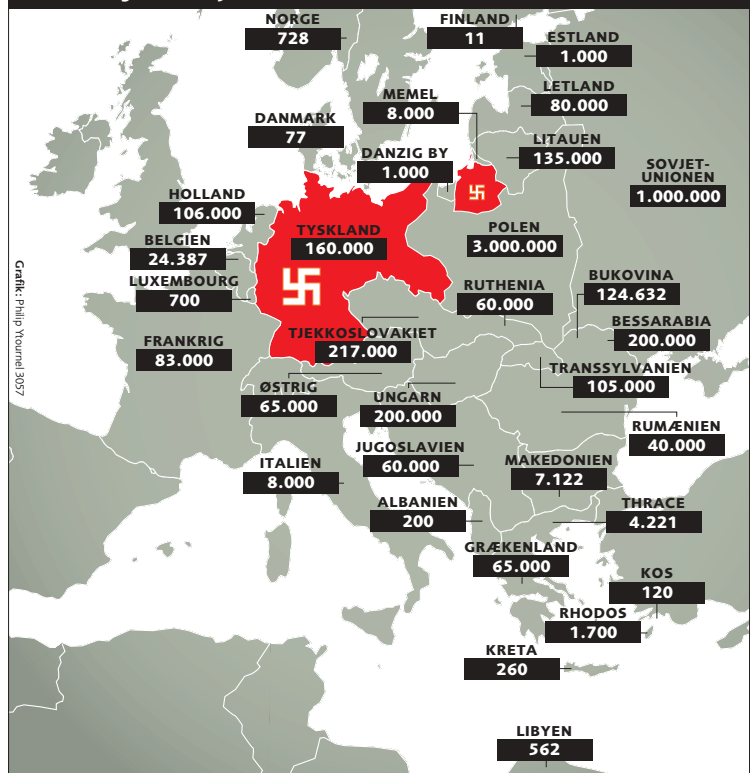
Også Milka var borte. I løbet af natten havde hun fortalt mig, at hun og to andre polske piger havde besluttet at flygte. De kendte egnen godt, og de havde

lagt mærke til, at vagtposterne skiftede hver fjerde time, og at ladens bagvæg havde løse brædder. »Jeg ville gerne have haft dig med«, sagde hun; »men det ville de andre ikke. De mente, at det var for farligt både for os og for dig selv. Ikke alle folk på vores egen er til at stole på. Jeg har ikke glemt, hvad jeg har lovet dig, men nu bestemmer flertallet. Jeg håber, at du forstår og ikke er vred på mig.«

AUSCHWITZ

Auschwitz er det tyske navn for den polske by Oswiecim, hvor en af de største nazistiske koncentrations- og udryddelseslejre var placeret. Lejren var inddelt i tre afdelinger: Auschwitz I og III blev taget i brug i 1940 og husede først og fremmest polske politiske fanger, almindelige kriminelle og senere også sovjetiske krigsfanger. Den lejr som eftertiden forbindes med massedød og ondskab – Auschwitz II, også kendt som Auschwitz-Birkenau – blev oprettet i vinteren 1941-1942. Auschwitz-Birkenau er i dag et mindesmærke og museum.

Antal myrdede jøder fra 1. sep. 1939 – 8. maj 1945 (skøn)

på, at der fandtes gaskamre og krematorier, og gennem den polske eksilregering i London blev oplysningerne givet videre til den britiske og amerikanske regering.

De nøjagtige tal for, hvor mange, der var blevet udryddet, var ikke kendt. Ved årsskiftet 1943-1944 forlod det dog flere steder i den allierede presse, at omkring fire millioner jøder var blevet ofre for nazismen. Der var mange facetter af det billede af udryddelsen, som vi langsomt har fået sammenstykket i efterkrigstiden, som af indlysende grunde manglede

under krigen. Men det er hævet over enhver tvivl, at et stadigt stigende antal rapporter om massakrer og massebord efterhånden ikke lod nogen i tvivl om hvilken skæbne, der overgik jøderne.

Ingen fotos

På nær enkelte, som havde held til at flygte fra udryddelseslejrene, deriblandt fire slovakiske jøder, der i 1944 undslap fra den største af alle lejrene, Auschwitz-Birkenau, var der meget få konkrete detaljer og med undtagelse af et amerikansk luft-

foto af netop Auschwitz-Birkenau, heller ingen billeder af lejrene. Men at de fandtes, og at nazisterne havde skabt et stort og effektivt administreret system til udryddelse af 'undermennesker', blev afsløret.

At det tilsyneladende ikke var muligt for de allierede med deres kendskab til forbrydelserne at stoppe folkemordet er en anden historie – men samtidig en historie, der rummer en indbygget læresætning: aldrig igen.

adam.holm@pol.dk

Et retsopgør er en svær sag, som gør ondt på mange. Alligevel er det nødvendigt at stille folk til ansvar for deres gerninger, hvis et land skal have mulighed for at komme på fode igen efter folkemord og krigsforbrydelser, siger Lotte Leicht og Reed Brody fra menneskerettighedsorganisationen Human Rights Watch.

DOMSTOLEN. Den fhv. serbiske præsident Slobodan Milosevic på anklagebænken i Haag 29. oktober 2002— Foto: Paul Vreeker, Reuters

Fra retfærdighed til forsoning

Interview

Af Anette Marcher, Bruxelles

Menneskerettighedsorganisationen Human Rights Watch er blandt de største fortalere for at straffe folkemord og krigsforbrydelser gennem retsopgør og internationale domstole. Lotte Leicht er direktør for organisationens Bruxelles-kontor, mens Reed Brody leder afdelingen for international retspraksis på hovedkontoret i New York.

Hvad skal vi med krigsforbrydertribunaler? Hvorfor har vi dem?

Leicht: »I bund og grund har vi krigsforbrydertribunaler, fordi frygtelige forbrydelser er blevet begået. Men tribunalerne er også udtryk for en voksende forståelse for, at det er nødvendigt at stille folk til ansvar og rette op på uretfærdigheder for at hjælpe et land på fode igen. Det må og skal være en naturlig del af en varig fred, at de ansvarlige for store forbrydelser stilles til regnskab«.

Brody: »Nürnberg-processen efter Anden Verdenskrig indeholdt et løfte om, at de, som begår den slags forbrydelser, vil blive retsfulgt, men så kom den kolde krig, hvor alle havde travlt med at beskytte egne interesser. Det var først efter folkemordene i Rwanda og Jugoslavien, som det internationale samfund var ude af stand til at stoppe, at man oprettede tribunaler – også

for på den måde at rense sin egen samvittighed og rode bod på egne fejltagelser. I dag er ideen om retfærdighed til stede over alt i verden«.

Ny forståelse

Hvilken gevinst gør denne ide om retfærdighed, når det alligevel kun er nogle steder som Rwanda og Jugoslavien den kommer til udtryk? Vi har for eksempel ikke noget tribunal for Tibet eller Tjetjenien eller for Henry Kissinger for den sags skyld?

Leicht: »Det er også forkert. Men det er bedre, at der sker noget, end at ingenting sker. Og jeg tror ikke, at Kissinger og de ansvarlige for grusomhederne i Tjetjenien eller Tibet sover nær så godt om natten mere. For måske kommer der også engang en retssag for dem, hvor deres ofre kan konfrontere dem og sige 'Se, hvad du har gjort mod mig'. Hvem ved? I hvert fald er der nu en forståelse af, at de ikke nødvendigvis bare går fri«.

Eksemplet Panama

Brody: »Det er stadig meget ulige fordelt, og meget afhænger af, hvem der har begået grusomhederne. Men for fem år siden ville ingen have sat spørgsmålstegn ved Kissinger og hans handlinger. Det gør man nu. Alene det, at tanken om et retsopgør for Tjetjenien eksisterer, er også nyt. Normerne har ændret sig. Se bare på Panama, der længe har været losseplads for latinamerikanske diktatorer. Efter at Augu-

sto Pinochet blev arresteret i London i 1998, er Panama blevet meget mindre gæstfrit«.

Hvorfor skal det internationale samfund være involveret i krigsforbrydertribunaler og retsopgør? Hvorfor kan man ikke bare lade det være op til de lande, hvor forbrydelsen er begået?

Leicht: »Ideen er også, at det fortrinsvis er de enkelte landes ansvar. ICC vil kun tage en sag op, hvis det nationale retssystem ikke kan eller vil retsforfølge. Eller hvis det ikke kan ske uafhængigt og i god tro«.

I statens navn

Brody: »95 procent af de store forbrydelser er begået i statens navn. Og medmindre der er sket gennemgribende forandringer i et land, er det højst usandsynligt, at den samme stat kan eller vil retsforfølge de ansvarlige. Det ser vi for eksempel i Chile, hvor det gamle regime stadig har meget magt i det nye system. Der er også den diametrale modsætning, hvor et nyt styre ganske enkelt stiller folk op på række og skyder dem, og det er jo heller ikke ideelt«.

Nogle mener, at det er bedre at lade fortiden hvile, og at et tribunal kan skabe fornyet uro og splittelse i et land?

Leicht: »Det er et politisk argument, som magthaverne bruger, fordi det er nemmere at lade være med at tage retsopgøret. Retfærdighed er hårdt og svært, og et rets-

opgør vil bringe en masse skeletter ud af skabene og ting frem i lyset, som gør ondt. Men realiteten er, at retsopgøret skaber en åbning og et åndehul for en masse mennesker, som ellers har været tvunget til tavshed. I Bosnien hørte vi igen og igen argumentet om, at tribunalet kun ville gøre ondt værre, men da arrestationerne begyndte, skete der nøjagtig det modsatte. De gamle undertrykkere blev fjernet, og en ny gruppe af mennesker turde pludselig stå frem og tale åbent«.

Svære retsopgør

Brody: »Et retsopgør er en rodet og svær og meget krævende affære. Men særligt de steder, hvor diktatorer har brugt undertrykkelse og grusomheder til at holde sig ved magten, er det meget vigtigt, at den magt tages fra dem igen – også psykologisk. I Chile, hvor militæret stadig kaster lange skygger ud over hele landet, var det først, da Pinochet på grund af arrestationen blev ydmyget, at landet kunne komme videre med de demokratiske reformer«.

Et krigsforbrydertribunal kan kun retsforfølge en begrænset antal mennesker – som regel de øverste ledere. Men hvad gør man med alle de andre, som tog del i grusomhederne og ofte var dem, som rent faktisk udførte massakrerne og massevoldtægtene?

Brody: »Det er straks sværere. Der gælder det om at være kreativ. I Østtimor har man for eksempel

en proces, hvor folk i de lokale samfund mødes i små grupper og taler sammen og siger undskyld. Vi har foreslået, at man i Irak retsforfølger topledere og så finder en anden mekanisme – en sandhedskommission eller noget i retning af Østtimor – for alle de andre«.

Forsoning

Leicht: »På internationalt plan kan man hjælpe med de store sager og på den måde skabe plads og mulighed for lokale initiativer. Det kan være lokale retssager, sandhedskommissioner eller andre initiativer, der fremmer forsoningen. I Sierra Leone har man jo både et tribunal og en sandhedskommission«.

Nu vi taler om forsoning. Hvad er vigtigst: Retfærdighed, der kommer fra tribunaler, eller forsoning, der kommer fra alt muligt andet?

Leicht: »De to forstærker hinanden. Sandhed og forsoning fremmes gennem retfærdighed og retsopgør. Desværre ser vi en tendens til letkøbt retfærdighed, altså hvor man i stedet for et tribunal nøjes med en sandhedskommission. Det var noget af det første, som blev foreslået i Serbien. Og selvfølgelig kunne det være fantastisk med en sandhedskommission i Serbien, men det må aldrig være en erstatning for at stille Slobodan Milosevic for en dommer«.

anette.marcher@pol.dk

nes reaktion. En af de polske kvinder begyndte at bede fadervor, og de andre sluttede sig til hende ... »Giv os i dag vort daglige brød ... Giv os vort brød og vor margarine ... og forlad os vor skyld ... Giv mig mit brød og min margarine«.

Vagtposterne greb ikke ind i denne fælles bøn, som udviklede sig til en vandvidsfuga. Om aftenen, da fik vi lov til at hvile på en snedækket mark, følte jeg ikke bare frosten, men også en pludselig

slaphed, som kunne ligne en begyndende sygdom. Indimellem oplevede jeg tingene som i en døs. Jeg ved, at vi blev kommanderet til at stige op på åbne godsvogne, at det sneede på os, og at vi forsøgte at varme hinanden med vores kroppe og samtidig helst ville have været fri for dem.

PÅ ET tidspunkt måtte vi forlade vognene og fortsætte marchen til fods ... hvor-

hen vidste vi ikke. Sneen faldt tæt. SS-kvinderne i de sorte kapper var borte. Kun vagtposterne med maskinpistoler var blevet tilbage. En dag blev kommandoen overtaget af en tysk officer uden SS-distinktioner. Velsigneret, klædt i en ulastelig uniform virkede han ved sin venlige høflighed og sin forekommenhed som en, der i gamle dage ville være blevet kaldt 'en kultiveret tysker'. Han marcherede sammen med os på de til-

sneede veje, og hele tiden fulgtes han med Dora, den rumænske fange fra Rajsko. Om natten sov vi i lader. Dora sammen med officeren. Hun klæbede til ham, åbent og ubluferdig. Selv om vi egentlig ikke brød os om det, bad vi hende alligevel om at sørge for, at han skaffede os en presenning, næste gang vi skulle køre i en åben vogn. Vi fik presenningen, men før vi fortsatte rejsen, kom officeren med en meddelelse: »Der vil

Stormagterne bestemmer over retsopgør

Krigsforbrydertribunaler afhænger af stormagternes vilje til at oprette dem. Derfor har vi domstole for Rwanda og Jugoslavien, men intet for Cambodja, hvor De Røde Khmerer er ansvarlige for mindst 1,5 millioner menneskers død.

Magtspil

Af Anette Marcher, Bruxelles

Når elefanterne slås, kommer musene til skade, siger et gammelt visdomsord. Det gælder også for internationale domstole og retsopgør. I Cambodja har elefanterne – stormagterne – indbyrdes stridigheder betydet, at det mere end 25 år efter De Røde Khmerers folkemord endnu ikke er lykkedes at oprette et krigsforbrydertribunal, der kan retsforfølge de ansvarlige.

For som hovedregel skal elefanterne være enige, før folkemord og krigsforbrydelser i et 'muse-land' får et juridisk efterspil.

»I nyere tid er alle internationale krigsforbrydertribunaler – Jugoslavien og Rwanda, Sierra Leone, Østtimor, Kosovo og Den Internationale Straffedomstol (ICC) – et resultat af internationalt pres og ikke af nationale krav fra befolkningen i et krigshærgat land«, siger den amerikanske folkemordsforsker Craig Etcheson.

Det skyldes flere ting. Efter et folkemord eller en krig er det ikke sikkert, at folk har kræfter til at beskæftige sig med andet end den helt basale overlevelse. Mange af ofrene er slet ikke klar over, at der eksisterer en mulighed for at kræve deres bøddler stillet til regnskab. Nationale politiske ledere har sjældent den store lyst til at tage et retsopgør, fordi det kan bringe en masse ubehageligheder op til overfladen, f.eks. om deres egne eller nærtstående kollegers eller familiedommers ansvar for overgrebene.

Stormagterne og det internationale samfund har ofte en interesse i at oprette en krigsforbryderdomstol. Det kan være et udtryk for dårlig samvittighed over, at parterne ikke fik forebygget eller standset grusomhederne i tide, og efter den kolde krigs ophør har der bredt sig en bredere forståelse for, at et land først kan udvikle sig i fred og fordragelighed, når der er gjort op med fortidens forbrydelser.

På den baggrund er det uaftejligt, at Cambodja nogensinde er

kommet i gang igen efter et rædselsregime, der 1975-79 kostede mindst 1,5 millioner mennesker livet. FN og den cambodjanske regering har forhandlet i flere år om at oprette et tribunal, enten har direkte medskyld eller en meget dårlig samvittighed over de overgreb, der ramte Cambodja gennem årtier. De har alle sammen en aktie i det næsten fire år lange folkemord og de efterfølgende næsten 20 års borgerkrig.

Medskyld

Problemet er, at stormagterne – elefanterne – dem, der skal beslutte at oprette et tribunal, enten har direkte medskyld eller en meget dårlig samvittighed over de overgreb, der ramte Cambodja gennem årtier. De har alle sammen en aktie i det næsten fire år lange folkemord og de efterfølgende næsten 20 års borgerkrig.

»Flere stormagter blev i løbet af årene involveret i Cambodja. Fordi alle de store lande havde en interesse i konflikten, bliver de internationale forhandlinger om et Røde Khmer-tribunal meget indviklede«, siger Craig Etcheson.

Først og fremmest Kina har spændt ben for retsopgøret. FN

kan ikke tvinge en international domstol ned over hovedet på et land uden mandat fra Sikkerhedsrådet, og Kina, der som permanent medlem af rådet har vetoret, har fra starten gjort klart, at de vil stemme imod et tribunal. Kina var De Røde Khmerers vigtigste allierede og er i det hele taget meget imod, at det internationale samfund blander sig i interne anliggender – f.eks. Tibet.

Derfor er FN henvist til at forhandle med Cambodjas regering om sammen at oprette en krigsforbryderdomstol. Regeringen i Phnom Penh er alt andet end begejstret for tanken om at rode op i en fortid, der også indeholder belastende oplysninger om flere nuværende cambodjanske ministre og topembedsmænd. Det er stadig særdeles usikkert, om der nogensinde bliver et tribunal i Cambodja. Og det gør ondt på musene, altså de hundredtusindvis af ofre for De Røde Khmerers regime. Fordi elefanterne ikke kan blive enige.

anette.marcher@pol.dk

OFRENE. De Røde Khmerers bøddler fotograferede ofrene både før og under torturen. Billederne her var ophængt i det centrale torturcenter Toul Sleng i Phnom Penh. — Foto: Doug Niven & Chris Riley, AFP

Strid om ny domstol

Ikke alle magthavere er indstillet på at skulle stå til ansvar for international ret.

Retsorden

Af Jens Holsøe

Et af FN's instrumenter til bekæmpelse af terror, krigsforbrydelser og andre overgreb er den nyoprettede Internationale Krigsforbryderdomstol, ICC, der er under opbygning i Haag efter mange, lange og svære forhandlinger. Endnu inden den er begyndt sit arbejde, er domstolen blevet invalideret af et amerikansk veto mod at lade USA's statsborgere blive retsfulgt af domstolen.

Lige siden FN blev oprettet efter Anden Verdenskrig har organisationen arbejdet for at oprette et retssystem, der kunne retsforfølge alle, der begår krigsforbrydelser eller andre forbrydelser mod menneskeheden, hvor de nationale domstole ikke vil eller kan gribe ind. Forbilledet var Nürnberg-processerne mod de nazistiske krigsforbrydere og Tokyo-processerne mod Japans militære ledelse i 1945-46.

De forfærdelige overgreb og krigsforbrydelser, der blev begået i Rwanda og på Balkan i 1990'erne førte til nedsættelse af to særdomstole, der langsomt bearbejder bevismaterialet, mod de ansvarlige og med deres domme signalerer, at selv præsidenter, ministre og officerer ikke kan føle sig sikre mere.

I kølvandet på denne udvikling

fik FN's generalforsamling vedtaget oprettelsen af ICC. Det skete med vedtagelsen af den såkaldte Rom-statut i 1998, et langt juridisk dokument, der fastlægger rammerne for domstolens virke. Især skal ICC rette søgelyset mod de ansvarlige for overgreb i krig og konflikter.

»Navnlig skal en officiel stilling eller et hver som stats- eller regeringschef, regerings- eller parlamentsmedlem, valgt repræsentant eller regeringsembedsmand i intet tilfælde fritage en person for strafansvar i henhold til denne statut eller i sig selv kunne begrunde en straffrihed«, siges det i statutens artikel 27.

Klarere kan det næppe siges, at alle med gyldne kæder fremover skal holde sig på måtten, hvis de ikke skal risikere, at det internationale samfund kommer efter dem.

Undtagelsen USA

139 lande underskrev statuten, og indtil nu har 81 lande ratificeret den. En undtagelse er USA, der kun modstridigt og med reservationer skrev under, men som så siden erklærede, at man ikke ville være med. USA's regering vil ikke tillade, at amerikanske statsborgere kan udleveres til ICC, selv om domstolen kun har mandat til at retsforfølge personer, som ikke stilles for nationale domstole. Argumentet er, at på grund af USA's globale engagementer vil man ikke risikere, at der kan rejses sigtelser mod amerikanere ud fra politiske motiver.

Men ikke nok med, at USA ikke vil være med. Washington søgte også at presse en række lande til at indgå tosidige aftaler, hvor landene garanterede ikke at udlevere hinandens statsborgere til ICC. Det skabte en diplomatisk krise mellem USA og EU, hvis medlemslande alle har ratificeret Romstatuten. Nu er sagen lagt i den diplomatiske hokasse, så USA er undtaget en årrække og så siden skal revurdere, om man vil være med, dvs. når ICC har vist, hvordan den kommer til at fungere.

Indtil da knokler embedsmænd i i Haag på at få skaffet dommere og anklagere til domstolen, så den kan begynde at fungere fra sommeren 2003. Her er det især krigsforbrydelser i afrikanske og asiatiske lande, der ligger først for at blive taget op til behandling.

jens.holsøe@pol.dk

komme kontrol«, sagde han. »Man vil undersøge fangerne for ure, smykker og andre værdigenstande. Hvis I vil redde jeres ejendele, kan I give dem til mig. Når kontrollen er overstået, får I dem igen«.

Til min store overraskelse var en del af fangerne stadigvæk i besiddelse af de forbudte genstande, som de afleverede til officeren. Han satte urene på sine håndled og arme, resten stoppede han i

lommerne. Så gik han med Dora.

Kontrollen kom ikke. Kun Dora kom. Alene. Officeren var borte og viste sig ikke mere. Uden hans beskyttelse måtte Dora nu finde sig i åbenlyst at blive behandlet med foragt og hån. Men nu havde vi da en presenning på godsvognen og var beskyttet mod sneen og den isnende kolde blæst. Det var alligevel bidende koldt selv om vognen var stopfuld af levende, åndende kropper.

Som tiden gik, opstod der skænderier om pladserne i midten af vognen, om mad, om ikke at skulle sidde på hug alt for længe, men få mulighed for at ligge lidt ned. Vi blev mere og mere trætte og irritable, men så blev skænderierne pludselig afbrudt af vognenes rysten og hvinende brems. Toget stod stille, og vi hørte de gennemtrængende hyl fra luftværnsirener. Vi forsøgte at kikke ud under presenningen. Det var nat. Vi

stod på et rangerterræn. Og så hørte vi bomberne og eksplosionerne blandt med luftværnskanonernes drøn. Vognen rystede, og vi med den. I nabovognen skreg og hylede fangerne af angst. »Vi hylér ikke. Vi er ikke kujoner!«, sagde Nina, og i den stilhed, der opstod i vognen efter hendes ord, hørtes kun Roskas dæmpede, monotone strøm af bønner. Piccolo, der sad ved siden af Nina, lagde sit hoved på Ninas skulder. Hvad der så

MASSEGRAV. Foråret 1995. En regeringssoldat ser på mens en massegrav i Rwanda åbnes. — Foto: Pascal Guyot, EPA

I Rwanda blev radiobølger et middel til organiseret drab. Hutu-militserne myrdede med større effektivitet end nazisterne.

Hadets radio

Afrika

Af Peter Wulff Kåri

Hutu-militserne myrdede deres landsmænd i Rwanda med en machete i den ene hånd og en billig radio i den anden.

»Graven er kun halvt fuld. Hjælp os med at fylde den.«, lød det fra Radio-Télévision Libre des Milles Collines, De Tusind Højes Frie Radio – hutu-ekstremisternes radiostation.

»De var parate til at dræbe med det samme, ordren blev givet i radioen«, fortalte en chokeret canadisk journalist, da menneskeretsorganisationer kortlagde radioens betydning for folkemordet i Rwanda i 1994. Også de blev chokerede.

Deres konklusion var enkel: Uden radioen intet folkemord. Uden det effektive kommunikationsmiddel, der nåede selv den fjerneste landsby, kunne det planlagte og velorganiserede massemord på op til 800.000 tutsier og moderate hutuer i foråret og sommeren 1994 ikke være gennemført. I hvert fald ikke på så kort tid, at man bagefter kunne konkludere, at effektiviteten havde været fem gange større end nazisternes under Anden Verdenskrig.

»Vi er alle i krig. Vi må alle kæmpe denne krig. Det er den afgørende krig, den må

vindes. Folket har besluttet, at den skal vindes«, tordnede radioen.

Hutuernes påbud blev taget igen og igen: Stol ikke på nogen tutsi, slet ikke på kvinderne. Enhver hutu, der gør forretninger med en tutsi, er en forræder.

Radio Mille Collines – eller RTL, som den blev forkortet – var i forhold til landets andre radiostationer populær og meget aflyttet. Udsendelserne startede i september 1993 og var en blanding af talkshow i vestlig stil, kommentarer, sjove indslag og populærmusik. Selv oprørsoldaterne i Rwandas Patriotiske Front lyttede med. Deres egen Radio Muhabura ('Den, der viser vej') var fyldt med kedelig propaganda.

Fanatikere

At bagmændene var en gruppe hutu-fanatikere, der frygtede for deres magt, hvis en truende fredsaftale om magtdeling blev gennemført, betød ikke så meget. For soldaterne handlede det om underholdning og spænding, mens borgerkrigen lå underdrejet, og alle ventede på den endelige politiske løsning.

Alle bortset fra folkene bag RTL. De havde i god tid opbygget egne militser i ly af deres positioner i regeringen og dens støttepartier. Deres organisationer nåede fra topniveau i regering og partier ned til folk i hvert tredje eller fjer-

de hus i Rwandas landsbyer. De iværksatte folkemordet i løbet af en halv time efter nedskydningen af præsidentens fly 6. april 1994 kl. 20.30.

I løbet af en uge blev 20.000 mennesker dræbt i området omkring hovedstaden. I første omgang handlede det om førende oppositionspolitikere, upålidelige ministre, højesteretspræsidenten, uafhængige journalister og menneskeretsaktivister.

Derefter fulgte enhver, der kunne true hutuernes overlevelse, deres familier og ikke mindst deres jord.

»De er ude efter jeres jord. Jeres marker. Forsvar jer mod angrebet«, lød det fra RTL.

Folk var lydøre. Rwandas historie er i høj grad præget af tutsiernes overherredømme og undertrykkelse af hutu-flertallet. Det skete under de gamle tutsikongedømmer, derefter udnyttede såvel de tyske som belgiske kolonimagter situationen. Først med den såkaldte sociale revolution omkring 1960 gik hutuerne til angreb og myrdede og tvang forhadte tutsier i eksil.

Den tutsidominerede Patriotiske Fronts angreb og starten på borgerkrigen i 1990 blotlagde gammelt had og frygt på begge sider. Kun få var i tvivl, at RTL talte sandhed, når det lød, at »RPF er kommet for at dræbe jer«.

Radioen nåede ud i de fjerneste kroge af landet. Den blev brugt som kommunikationscentral. Førende lokale administratorer blev efterlyst, eftersøgt og dræbt. Hvem, der skulle dræbes i den eller hin landsby, blev offentliggjort i radioen, hvor man ligeledes fik besked om fjendens bevægelser, og hvor der kunne findes våben.

Styret af radioen

De to vigtigste militser, Interahamwe ('Dem, der kæmper sammen') og Impuzamugambis ('Dem med ét mål'), blev dirigeret af radioen. Sammen med avisen Kangura ('Stemmen, der søger at vække og forsvare flertallets folk') opspikede radioen en stemning, hvor ingen hutu kunne være i tvivl om, at det handlede om overlevelse. Det drejede sig om én selv eller de andre.

Det eneste, fanatikerne ikke havde regnet med, var at de kunne tabe. Da det alligevel skete, og RPF indtog hovedstaden og regeringsmagten, blev RTL-udstyret læst på en bil og taget med til Congo (dengang Zaire). Længe sendte man fra hemmelige steder i flygtningelejrene. Længe troede de gamle lejrer, at de kunne vende tilbage. Retsspørgsmålet efter folkemordet har i høj grad handlet om de ansvarlige bag Hadets radio.

kaari@pol.dk

Fra lærebogen

Polsk lærebog for 8. - 9. klasse Polen og Verden i det 20. århundrede (Polska i swiat w XX wieku) af Halina Tomalska: Om KZ-lejre: Funktionen som udryddelseslejre opfyldte f.eks. Belzec, Sobibor og Chmelno, hvor der foregik massedrab på jøder, sigøjnere, polakker og russere. I koncentrationslejre (Auschwitz, Majdanek, Sztutowo) blev likvideret fanger, som var blevet udnyttet til fysisk arbejde. I alt eksisterede i de Hitler-okkuperede lande 12.000 lejre. Det største antal lejre, ca. 6.000, lå i Polen. I lejrene opholdt sig 7,5 millioner personer, 6,7 millioner mistede livet. Af dem var 3,5 millioner polske statsborgere. Det er ikke muligt at fastsætte et præcist antal af ofre, fordi det er lykkedes nazisterne at slette en del af sporene efter folkemordet.

Om holocaust: Fra krigens første dage udviklede tyskernes holdning til jøderne sig i retning mod et folkemord... i 1942 udarbejdedes planen Endlösung, også kendt som den endelige Løsning af Jødespørgsmålet, som forudsagde likvidering af 11 millioner jøder.

Til lejrene i Polen (Belzec, Sobibor, Treblinka og Birkenau) blev der bragt jøder fra Østrig, Grækenland og også fra Belgien, Frankrig og Holland.

1943 brød en opstand ud i Warszawas ghetto. Hjælperåd for Jøderne hjalp ca. 40.000 jøder med falske dokumenter og penge. Nonner og stadig flere polske familier gemte jødiske børn. Mindst 800 polakker blev henrettet for at gemme afhoppere fra ghettoen. Men der var også tilfælde af, at jøder blev udleveret til Gestapo.

skete, har jeg aldrig kunnet glemme. Nina rystede Piccolos hoved væk fra sin skulder med et udtryk af afsky og foragt.

»Det brænder over det hele, alle vegne«, sagde en af pigerne.

»Det er sikkert englænderne eller sererne. Det ville være skæbnens ironi at blive udslettet af vores egne«, sagde Ljala.

Da luftangrebet blev afblæst, beordre-

de vagterne os til at blive i vognen. Tidligt om morgenen blev vi gennet ud. Jernbanestationen var blevet ramt af bomberne. Der lå murbrokker, beton, jern, brændende træbjælker overalt, og røgen fra de endnu ikke slukkede bål svævede over det smadrede landskab. Men fangetransporten og dens vogtere slap for udslettelsen på det sidespor, vognen var standset på. Og vi fortsatte på en for os ukendt rute, lange stræk-

ninger til fods og korte i kreaturvogne, der hvor det var muligt mellem transporter af sårede fra østfronten, krigsfærdsel og omdirigeringer på grund af bombede skinnelægere.

Da vi en dag havde fået lov til at hvile lidt på en snedækket mark, oplevede vi et styrtdykangreb fra allierede flyvere. Vi nåede at vinke til dem, før vi kastede os fladt ned på jorden eller i vejgrøften, og vi så, at maskingeværildnen udslette-

de alt det, der bevægede sig på landevejen: hestevogne, flygtninge, husdyr, børn og voksne med gods i bylter på kærren. At vi selv kunne blive ramt spillede kun en mindre rolle i bevidstheden om, at der blev gjort noget for at få ende på krigen.

Vi ENDTE i Ravensbrück, ved en høj mur, som vi stod op ad i flere dage og nætter i frost og sne, uden mad og søvn.

RORGÆNGEREN. Kinas leder Mao Zedong var ansvarlig for en forfejlet landbrugspolitik 1958-61, som resulterede i en hungersnød med mindst 30 millioner dødsopfre til følge — Foto: Michael Wolf

Folkedrabene i Rusland og Kina savner størrelsesmæssigt modstykke i verdenshistorien. Alligevel formår vi stadigvæk ikke fuldt ud erkende forbrydelserne på samme måde som det nazistiske holocaust.

De glemte ofre

Bånd til fortiden

Af Kristina Olsson, Lund

Sig Auschwitz, sig Treblinka, sig Bergen-Belsen og de allerfleste af os får kuldegysninger ned ad ryggen og grusomme billeder på nethinden. Sig Gulag og mange af os tænker svævende på noget med Sibirien og arbejdslejre. Men billederne på nethinden mangler, ligesom evnen til at føle for de enkelte individer på samme måde, som vi føler for Anne Frank.

’Vi er meget Europafixerede og Tyskland var vores civiliserede nabo. Ingen havde ventet sådanne grusomheder her i Europa. De forventninger havde man slet ikke til de uciviliserede folkefærd i Sovjetunionen eller Kina’, mener den svensk-danske professor i historie ved Lunds Universitet, Kim Salomon.

’Og mens man i Nürnberg-gretssagen blotlagde hele Nazi-Tysklands grusomheder og gjorde de skyldige ansvarlige, har noget retsopgør stadigvæk ikke fundet sted i hverken Kina eller Rusland’, siger han.

En af grundene til tavshed i Vesten handler om ideologi. Kommunismens erklærede

gode intentioner er blevet holdt frem som et forsvar, mens grusomhederne tit er blevet forringet eller fejlet under måtten. Ikke mindst hos den yderste Moskvatro eller maotiske venstrefløj, hvor båndene til henholdsvis Sovjetunionen og Kina holdt sig stærke indtil for en halv snes år siden.

’Selvfølgelig er det ikke svært for nogen af os at have mere sympati for idéer om menneskers ligeværd end for udryddelse af jøderne. Men vi må bare erkende, at de kommunistiske lande i lige så stor grad forbrudt sig mod menneskeheden’, siger Kim Salomon.

Der mangler også præcise tal på, hvor mange mennesker der er blevet dræbt under disse regimer. Historikere antager, at den russiske diktator Josef Stalin medvirkede til folkedrabene på mellem 40 og 80 millioner mennesker i 1930'erne. I årene 1958-61 omkom mindst 30 millioner kinesere som følge af en sultkatastrofe, som partiet og myndighederne bar hovedskylden for.

De sovjetiske og de kinesiske totalitære regimer nærede foragt for det enkelte menneskes rettigheder. Folk blev behandlet på en måde, der vil-

le have været utænkelig i et demokrati.

’For at lave en omelet, må man knuse nogle æg, skal den kinesiske leder Mao Zedong have udtalt og det er meget betegnende for en måde at skabe en utopiske stat’, siger Kim Salomon.

I Kina ramte ledelsens udrensninger også tusinder af intellektuelle og de højt uddannede, der under Kulturrevolutionen 1966-76 blev sat i fængsel og i arbejdslejre, fordi de var en trussel mod det anti-intellektuelle samfund, som Mao ville skabe.

I Sovjetunionen gik overgrebene ud over de selvejende landmænd, kulakkerne, der fik jord beslaglagt og kollektiviseret. Mange blev sammen med yderste venstrefløj sult, religiøse grupper og kriminelle sendt til de sibirske fangelejre, hvor de enten blev henrettet eller døde af sygdom og sult. Sulten skyldtes især og så Stalins systematiske omfordeling af korn fra landbrugsområderne til byerne, hvor det ny Sovjet skulle bygges gennem udvikling af industrierne.

I Moskva-processerne, der i 1930'erne blev sat iværk af Stalin, skete der omfattende udrensninger i det kommunistiske parti og den Røde Hær.

De anklagede tilstod under tortur, blev henrettet og deres familier sendt til fangelejre.

I Rusland og Kina undlader man stadigvæk at fuldt ud erkende disse folkedrab. Det kommer af, at man i ledelsen stadigvæk har stærke bånd til fortiden og de ledere der burde stilles til ansvar’, siger Kim Salomon.

Salomon mener også, at den venstreorienterede bølge, der voksede sig stærk efter 1968 bærer en del af ansvaret for, at vi hidtil ikke har formået at sammenligne holocaust med de folkedrab, der fandt sted i Sovjetunionen og Kina. Det har ikke fået samme gennemslagskraft, fordi vi helt enkelt lukkede øjnene.

Mange med en baggrund på den politiske dissidenter, religiøse grupper og kriminelle sendt til de sibirske fangelejre, hvor de enten blev henrettet eller døde af sygdom og sult. Sulten skyldtes især og så Stalins systematiske omfordeling af korn fra landbrugsområderne til byerne, hvor det ny Sovjet skulle bygges gennem udvikling af industrierne.

I Moskva-processerne, der i 1930'erne blev sat iværk af Stalin, skete der omfattende udrensninger i det kommunistiske parti og den Røde Hær.

kristina.olsson@pol.dk

Nogle af fangerne, kun klædt i de tynde fangedragter, stod stive som i en tilstand af katatoni. Andre, der havde været så heldige at få organiseret tæpper i tide, sad på en trappe, pakket ind i trefire lag. Jeg så en pige, der bad om at måtte låne et tæppe, blive sparket og overdænget med en byge af russiske skældsord: »Kreper, du jødiske lort!« Da der endelig blev fundet en barak til os, blev vi stuvet sammen så mange og så

tæt, at vi fik kvælningsskæmmelser. Også her stod vi appel morgen og aften. Rutinen var den samme som i Auschwitz. Også her var der krematorieovne.

»Man kan umuligt flygte herfra«, sagde en af de gamle fanger til os. »Lejren ligger i Mecklenburg omgivet af søer og moser og kilometer efter kilometer af pigtrådsspærringer. Berlin ligger ikke så langt herfra.«

I Ravensbruck mødte jeg de overle-

vende 'forsøgskaniner', polske og tjekiske piger på krykker. De havde fået indpodet bakterier, der fik deres lemmer til at rådne ... som de tyske soldaters ben rådne af koldbrand i Ruslands frost, og som man ved forsøg med fanger ville hjælpe. Da vi ikke blev sat til at arbejde, kunne vi bevæge os rundt i de andre barakker og søge efter overlevende bekendte. Jeg mødte tre piger fra min by. De var tynde, lutrede og gennemsigtige,

som var de rensat for alle bilyde.

I Ravensbrück begik jeg mit første og eneste tyveri i hele min tid som kz-fange. Fenja, den rare stubendienst fra blokken i Birkenau, var havnet i samme blok som jeg. »Mira«, kaldte hun på mig, »kom og se på din søster!« Hun pegede op på en af de øverste køjer. Der sad Krysztyna, bleg og smuk som altid, omgivet af tre af sine polske veninder og holdt Lila i hånden. Hvor de polske pi-

Foto: Polfoto/arkiv.

Den sorte plet på menneskehedens historie

Interview

Af Hanne Foighel, Tel Aviv

Undervisning om holocaust bør ikke fokusere på ondskab og lidelser. Tværtimod. Det væsentlige er at vise og forklare, hvordan et samfund ved misbrug af alle demokratiets redskaber kunne blive gennemsyret af en ideologi, der bygger på umenneskeliggørelse. At forklare, at der er tale om et menneskeligt fænomen. De, der udtænkte raceteorierne og dødsmaskineriet, var mennesker. De, der gav ordrene var mennesker. De, der stod op hver dag og dræbte tusinder, inden de gik hjem til aftensmaden i familiens skød, var mennesker. Og ikke mindst var deres ofre mennesker.

Holocaust er ikke kun en del af den jødiske historie. Jøderne var ofre, men ikke de eneste ofre. Holocaust er en sort plet på menneskehedens historie.

Det er sådan, Nili Keren betragter det. Og hun gør sin indflydelse gældende.

I årevis har hun været ansvarlig for holocausthistorieundervisningen på kibbutzbevægelsens lærerseminar, og i dag er hun akademisk ansvarlig for undervisningen på Centeret for Undervisning i Holocaust, Massuah. Den ene af tre israelske institutioner, der beskæftiger sig med holocaust. Hun er desuden en efterspurgt international foredragsholder om, hvordan man underviser i holocaust.

Alle israelske skolebørn skal lære om holocaust. Det står i loven. Det kommer ind som en del af historieunder-

visningen for de 16-17-årige. Og holocaust er et fast element i den israelske studentereksamen.

»Holocaust eller shoah som det kaldes med et hebraisk ord, er en del af den jødiske historie, men shoah indtager også en meget central rolle i det israelske samfunds kollektive bevidsthed. Det er et af de få emner, der står fuldstændig uden for de uenigheder, der normalt splitter det israelske samfund mellem religiøse og ikke-religiøse, mellem højre og venstre o.s.v.«, forklarer Nili Keren.

»Men blandt andet derfor benytter israelske politikere ofte holocaust til at give deres meldinger, og det påvirker de unge, uden de altid forstår at skelne«.

Populisme

Nili Keren er meget bekymret for kombinationen af uvidenhed om holocaust og populisme.

»Min frygt er, at hvis ikke man underviser rigtigt om shoah, så ender det galt. Det er forbudt, at en sådan ting bliver banal, man kan gøre frygtelig skade ved at 'overbenytte' holocaust eller ved at overeksponere ondskaben. For megen holocaustbeskæftigelse kan gøre folk paranoid«.

Det har dog ikke forhindret selv israelske politikere i gennem tiden at bruge holocaust:

»Da PLO-lederen Yassir Arafat under den israelske besættelse af Beirut i 1982 sad i sin bunker, opfattede Israels ministerpræsident Menahem Begin ham, som var det Adolf Hitler, der sad i sin bunker. For Begin var det at gøre det af med Ara-

fat, det samme som at gøre det af med Hitler, og det fortalte han den israelske offentlighed«.

»På den anden side holder Israel siden 1967 den palæstinensiske civilbefolkning besat i Gaza og på Vestbredden, og det får mange af vores elever til at stille spørgsmål om det, vi gør ved palæstinenserne kan sammenlignes det, man gjorde ved jøder under Anden Verdenskrig. De forstår ikke forskellen, men det er nogle af de spørgsmål, vi som undervise-

re skal behandle, når vi underviser om shoah«.

Færre fortællere

Forbindelsen mellem generationen af holocaustoverlevende og deres børnebørn-generation, skoleeleverne, har været benyttet meget i undervisningen i Israel. Men som tiden går, bliver der af naturlige årsager færre og færre bedsteforældre, der er istand til at fortælle. Hvordan vil undervisningen se ud, når de overlevende er væk?

»Det beskæftiger vi os meget med, og allerede inden Spielberg begyndte at optage videoer til sit Holocaust Vidnebibliotek, begyndte vi her på Massuah sammen med Yale Universitet i USA at lave optagelser af overlevendes vidneudsagn. Vores optagelser er meget detaljerede. På Yale taler folk mest på engelsk. Vi optager dem på hebraisk. Og der er optagelser, hvor folk taler i 12 timer og mere. Det vil være det materiale, vi vil benytte i fremtiden. Når den generation ikke mere lever«.

Nyt materiale

Underviser man i dag i holocaust på samme måde, som man gjorde f.eks. for 20 år siden?

»Tidsfaktoren og store centrale hændelser er selvfølgelig uændrede, men der er en anden fortolkning og en anden forklaring. Der kommer hele tiden nye historiske materialer frem, der kan give mere dybtgående indsigt i tingene, og der er de nye didaktiske metoder som f.eks. multimedia«.

»Vi har netop efter fem års forberedelse åbnet en undervisningsudstilling om retssagen imod Adolf Eichman. 'Israel imod Eichman, seks millioner anklager' hedder den. Vi præsenterer ved hjælp af multimedia samtlige 110 vidner, der vidnede imod Eichmann. På den måde kan eleverne lære om shoah gennem de personlige beretninger og få belyst forskellige vinkler. Moralske dilemmaer. Forhold mellem forældre og børn. Kollektivt ansvar. Ghetto livet. Selektionen osv. Hver elev kan selv vælge sin indgang«.

»Gennem individuel ind-

sats og gruppearbejde på computerne kan de høre det enkelte menneske beskrive sine oplevelser. Men intet kan udskifte oplevelsen af høre en overlevende fortælle samtidig med, at man kan se ham eller hende i øjnene«.

»Det, man lærer af ofrene, er ikke kun, at de var ofre, men hvordan de var trods af alt, hvad der skete dem, kunne bevare menneskeligheden. Hvordan mennesker hjalp hinanden og visse steder forsøgte at kæmpe imod tyskerne. Man kan lære, at mennesker har sjælsstyrke, også når de er ofre. Og at man også som offer har valg og kan vælge«, siger Nili Keren.

Hun henviser til kemikeren og forfatteren Primo Levi. Han skrev et sted i sin berømte trilogi, at det er langt mere sandsynligt, at folk, der gennemlevede holocaust, ikke kan klare dette liv og må begå selvmord. Det gjorde han selv.

»Der var en stor gruppe intellektuelle, der efter at have overlevet holocaust pludselig forstod den dybe menneskeskabte ondskab, som de havde oplevet den i koncentrationslejrene. Det fik dem til helt at opgave menneskeligheden, fik dem til at miste troen på, at menneskene har menneskelighed, og de kunne ikke leve videre efter det. Men i mit arbejde har jeg mødt mange overlevende, der på trods af, hvad de har oplevet, set og følt af smerte, har valgt livet og har bevaret troen på mennesket og på humanismen«, slutter Nili Keren. Det er det, hun gerne vil videregive.

hanne.foighel@pol.dk

Det væsentlige er at forklare, hvordan et samfund ved misbrug af alle demokratiets redskaber kan blive gennemsyret af en ideologi, der bygger på umenneskeliggørelse, siger israelsk holocaustunderviser.

ger havde skaffet den mad, de var ved at fodre Krysztyna med, var det ikke svært at gætte.

De havde landsmænd, der arbejdede i lejrkokkenet, og de spiste selv af maden uden at byde den sultne Lila en eneste bid. Jeg kunne ikke forstå, at Lila ikke bare gik sin vej. Jeg blev rasende over den behandling, hun fik, og endnu mere over, at hun fandt sig i den. Min vrede fik mig tit at kaste mig over en kedel

med kartofler båret af et par fanger. Det lykkedes for mig at få fat i tre kartofler, før jeg blev jaget på flugt. To af dem smed jeg op til Lila i Krysztynas køje. Den ene kartoffel spiste jeg selv. Da jeg senere spurgte Lila, hvorfor hun blev siddende, mens de andre åd, svarede hun: »Krysztyna var så ked af det; men med sit syge hjerte er hun afhængig af pigerne, og hun har ikke kræfter til at blive uvenner med dem for min skyld«.

En dag, mens vi stod appel, så jeg en gruppe drenge fra Jugendlager, en filial af Ravensbrück-lejren, anført af to SS-kvinder. De gik i rækker på tolv, klædt i en stags grå kutter og grå huer. Da de blev beordret til at standse og stå ret, bemærkede jeg, at det kun var øjnene, der virkede levende i de blege, magre drengeansigter. De lyste af snu ondskab. De havde lært, at de kun kunne overleve ved at stjæle, lyve og slå og ved

at mistro alt og alle.

Og jeg følte med et chok, at disse barneøjne så på mig med skadefryd, som om de glædede sig over, at også jeg snart skulle dø.

Jeg kan huske, at vi blev ført ud af Ravensbrücklejren, men så blev alt tåget. Jeg var tung i hovedet, og jeg bevægede mig fremad som en automat. Og så lå jeg pludselig på en køjeseng med en ulidelig hovedpine og var samtidig for-

Historiesyn

Af Adam Holm

Holocaust har aldrig fundet sted. Det er allieret propaganda«. »Der døde ca. 100.000 jøder som følge af sygdomme og sult, fordi de allieredes luftbombardementer havde ødelagt forsyningsvejene til lejrene«. »Auschwitz-Birkenau var en arbejdslejr, hvor fangerne blev behandlet ordentligt og fik en sund og god forplejning«.

Man tror det er løgn, når man læser hvilke argumenter, de folk, der benægter eksistensen af mordet på jøderne, benytter sig af. Og løgn er lige netop hvad det er. Klikker man ind på de dokumenter fra kz-lejrene og personlige vidnesbyrd fra tidligere fanger, som Yad Vashem-museet i Jerusalem og Holocaust Memorial Museum i Washington har lagt på internettet, er der mere end rigelig ammunition til at tilbagevise de afsindige påstande. Mængden af seriøse forskningsværker om holocaust er så massiv, at det uden tvivl må hører til et af de bedst udforskede områder af historien. Dertil kommer en lang række erindringsbøger, skønlitteratur, dokumentar- og spillefilm samt udstillinger.

Det overvældende dokumentationsgrundlag til trods findes der alligevel personer, som enten afviser, at holocaust nogensinde har eksisteret, eller prøver at fremstille det i et harmløst lys. Men hvem er disse kræfter og hvad er deres hensigter?

Pæne jakker og slips

Historierevisionisterne, som er en samlende betegnelse for holocaustbenægterne, er en del af efterkrigstidens antisemitiske tankesæt. Hvordan man end vender og drejer de forskellige historierevisionistiske synspunkter, bunder de altid i en dyb uvilje mod jøder. Men det betyder ikke at holocaustbenægterne udelukkende er unge kronragede mænd med hakors-tatoveringer og søm-beslåede støvler. Selv om også denne gruppe er at finde i koret af benægtere, er de langt fra alene.

En væsentlig del af historierevisionisternes materiale, som strækker sig fra pamfletter over bøger og tidsskrifter til videoer og internetsider, udarbejdes af folk, som har akademiske titler, f.eks. som historikere eller ingeniører og som ikke direkte kan forbindes med hverken nynazisme eller antisemitisme. De bærer, som f.eks. den stormomsuste britiske amatørhistoriker og revisionist David Irving, nålestribede habitter og slips, og hævder blot at være interesseret i at udbrede den »historiske sandhed« om nazismen og Anden Verdenskrig.

Spørgsmålstegn

Deres bidrag til historierevisionismen forlener holocaustbenægtelsen med et skær af intellektuel seriøsitet. De hævder på grundlag af såkaldte videnskabelige undersøgelser, f.eks. jordprøver fra Auschwitz-Birkenau at kunne tilbagevise antagelsen om, at der skulle have været gaskamre i lejren. Eller de prøver på at finde modsigelser i fastsættelsen af hvor mange jøder, der blev dræbt af nazisterne. De stiller spørgsmålstegn ved rigtigheden af holocausts eksistens, hvis en historiker fastslår antallet dræbte til ca. 5,2 millioner, mens en anden siger ca. seks millioner.

Der er tale om en international bevægelse, som bl.a. kan spores i Skandinavien, USA, Frankrig, Storbritannien og dele af den arabiske verden. Foruden de nævnte argumenter støder man ofte på følgende revisionistiske synspunkter: Der blev begået krigsforbrydelser på begge sider, men de allieredes krigsforbrydelser, f.eks. luftbombardementet af Dresden i marts 1945, bliver helt eller delvist nedtonet af massemediernes og universitetsforskningen; gassen zyklon B blev brugt som aflusningsmiddel i forbindelse med store epidemier i lejrene, ikke for at gasse mennesker ihjel; jøders erindringer om opholdet i kz-lejrene er ren fantasi eller stærkt forfalskede; der findes ikke en skriftelig ordre fra »Der Führer«, Adolf Hitler, om at udrydde jøderne, hvilket i en udpræget hierarkisk førerstat ville have

OMSTRIDT HERRE. Den kontroversielle historiker David Irving har ført retssager mod folk, der har kaldt ham holocaustbenægter. Her er han fotograferet uden for en retsbygning i London i januar 2000 — Foto: Ian Nicholson

været forudsætningen for at påbegynde så omfattende en operation; langt størstedelen af de jøder, som angiveligt skulle være blevet dræbt, var i virkeligheden udvandet til enten Israel eller USA længe inden krigen.

I den endnu mere konspiratoriske ende af skalaen finder man påstande om, at den »zionistiske lobby« havde betalt uhyrlige summer til nazisterne for at få dem til at myrde et større antal jøder med det formål at skaffe den »internationale jødedom« så meget sympati, at jøderne omsider kunne få deres egen længe eftertragtede stat. I samme boldgade støder man på tesen om, at folkemordet var et bevidst jødisk forsøg på at tilsværte den kristne del af menneskeheden for derigennem selv at få lov at fremstå som de mest uskylde af Guds børn.

Farlig historieløshed

Hvor forrykte og let gennemskuelige revisionisternes argumenter end fremstår i al deres ideologiske manipulation, er der desværre grund til ikke blot at afvise dem med et skuldertræk. Som flere undersøgelser i bl.a. Sverige og Tyskland har dokumenteret, står det ganske sløjt til med mange skolelevers viden om det nazistiske folkemord. Formanden for Mosaik Trossamfund i Danmark, sociologen og forfatteren Jacques Blum, formulerede sidste år i et interview med Politiken bekvæmringen for at en delvist historieløs ungdom kan lade sig friste af revisionisternes argumenter, ved at sige: »De ender med at tro, at Heinrich Himmler var en rockstjerne«.

Så længe revisionisterne har mulighed for at fiske i rørte vande og medvirke til at så tvivl om såvel omfanget som eksistensen af holocaust, er det en daglig udfordring at minde om folkemordet og dets konsekvenser. I en tid, hvor den kulturelle antisemitisme atter stikker sit hæslige fjes frem i ly af Israelkritikken, er der risiko for at revisionisternes løgne om jødisk religion og kultur, får ekstra næring.

adam.holm@pol.dk

Kampen om hukommelsen

Benægtelsen af holocaust går helt tilbage til krigsafslutningen i 1945, men historierevisionisterne, der hævder, at der aldrig fandt et folkemord sted, findes stadig og prøver ihærdigt at udbrede deres budskab.

færdelig sulten. På køjen ved siden af lå to piger, som trak kødstykker op af en konserverdåse. Gullasch, tænkte jeg ... oksekød, svinekød ... hestekød ... kød«, Melitas bosniske gryde. Pigerne skubbede kødet ind i munden, og jeg så kun mundenes bevægelser ... gumle ... gumle ... hørte dem tygge, så konserverdåsens skarpe, skinnende kant, som kødet langsomt gled hen over og ind mellem pigerens fingre, så skrækeligt langsomt, som

om de ville trække nydelsen ud så længe som muligt.

Og til hvert stykke kød, der pludselig lignede tykke regnorme, spiste de noget saftigt grønt ... gnaske, gnaske. Så sagde en af dem: »Hun kikker på os ...« og rakte mig et lille stykke af det grønne, der viste sig at være grønkal ... »Fra en veninde i SS-køkkenet«, forklarede hun.

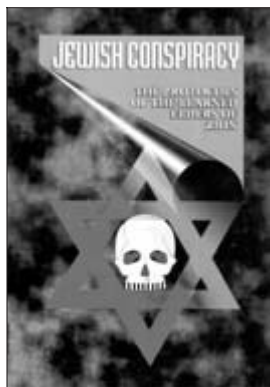
Jeg kunne ikke spise den lille grøn-kålskvist. Så kom Ena, lægen fra Ausch-

witz, der havde reddet mig fra Dr. Menges dødsdom, og bad mig åbne munden og vise min tunge. »Åh nej«, sagde hun. Det er tyfus.

Indimellem må jeg have været bevidstløs. Da jeg kom til mig selv, lå jeg på en smal briks sammen med to andre fanger, som også havde tyfus. Jeg havde det forfærdelig dårligt. Tyve gange om dagen skulle jeg ud på toiletet, der lå for enden af en lang, mørk korridor. Jeg

nåede det aldrig. Faldt om og besvimede på ligdyngen, der lå midt i korridoren. Dagens og nattens høst. Så slæbte jeg mig tilbage med afføringen smurt ud over benene. Omkring mig bredte der sig en ulidelig stank. Men Nadja, en russisk pige, der førhen havde været sygeplejerske, kom hver gang og hjalp mig op, hev mig tilbage til stuen og op på briksen, vaskede mig og lagde mig tilbage i den tropisk hede, fugtige, sved-

Bøger om folkemord

antisemitter først og fremmest var et udtryk for statsmaskineriets bureaukratiske effektivitet. Med kontrol og rationalisering blev det muligt at administrere et uhyrligt kollektivt mord ved hjælp af en relativ lille gruppe embedsmænd. I den forstand er holocaust en udløber af den moderne vestlige civilisation.

Primo Levi: De druknede og de frelste (Samleren 1992, 168 s., dansk oversættelse).

Otte essays skrevet af den italiensk-jødiske kemiker og forfatter Primo Levi (1919-1987), der tilbragte halvdelen af sit liv i Auschwitz-Birkenau og derefter blev sendt ud på den frygtelige dødsmarch. Han overlevede rædslerne, afgav vidnesbyrd i fem bøger og begik derpå selvmord.

Den Jyske Historiker 2000: Et særhæfte (255 s.) om folkemord fra Den Jyske Historiker i samarbejde med Dansk Center for Holocaust- og Folkedråbsstudier (DCHF).

Hæftet består af otte bidrag fra danske og udenlandske historikere, som belyser en række spørgsmål om folkemordets placering i det 20. århundrede, forskningen i folkemord samt konkrete beskrivelser af folkemord i tysk Sydvestafrika i 1904, Indonesien 1965-1966 og Rwanda, Cambodja og Bosnien.

Stéphan Courtois m.fl.: Kommunismens sorte bog. Forbrydelser, terror, undertrykkelse (Høst & Søn 2002, 864 s.).

Denne bog, skrevet af en gruppe franske historikere (orig. udg. 1997), er en omfattende gennemgang af hvordan de kommunistiske partier i de lande, hvor de tilsvang sig magten, benyttede masseterror til at fremme politiske mål. Bogen afdækker samtlige de kommunistiske regimer, land for land, verdensdel for verdensdel. Der er især gode kapitler om Sovjetunionen, Kina, Cambodja, Vietnam, Cuba og Rumænien, hvor man fornemmer omfanget af undertrykkelsen og ufriheden.

Bent Jensen: Gulag og glemsel. Ruslands tragedie og Vestens hukommelsestab i det 20. århundrede (Gyldendal 2002, 523 s.).

En indgående beskrivelse af, hvordan det sovjetiske diktatur under først Lenin og dernæst i endnu større omfang under hans afløser Stalin var skyld i millioner af sovjetborgeres død. Bogens fortjeneste er, at den sætter navn og ansigt på nogle af de hidtil

mange anonyme ofre for den kommunistiske undertrykkelsespolitik. Det er nærværende historiskrivning, der vover et engagement.

Human Rights Watch: Genocide in Iraq, The Anfal Campaign Against the Kurds, A Middle East Watch Report, New York 1993.

Forfølgelsen og drabet på 182.000 kurdere i Nordirak 1987-89 vakte ikke den største opsigt. Human Rights Watch dokumenterer i dette lettilgængelige værk det systematiske forsøg på at fjerne kurdiske indbyggere fra i Nordirak.

Adam Hochschild: King Leopold's Ghost - A Story of Greed, Terror, and Heroism in Colonial Africa (Mariner 1999, 365 s., dansk oversættelse 2002).

En veldokumenteret og rystende skildring af den europæiske kolonialismes hensynsløse fremfærd i Afrika. Ifølge Hochschild kostede den belgiske Kong Leopolds hang efter »en plads i solen« et sted mellem otte og ti millioner congoleser livet i løbet af knap 25 år. Bogen giver indblik i racismens betydning for imperialismens fortalere og viser at tanken om »undermennesker« ikke var nazisternes egen opfindelse.

Anette Marcher og Peter Frederiksen: De Røde Khmerer. Folkemord og forsoning i Cambodja. Frydland Grafisk, 103 sider, 112 kr.

En lettilgængelig introduktion til De Røde Khmerers blodige år ved magten i Cambodja. Bogen giver en god oversigt over fire årtier i risslandet og en klar præsentation af Pol Pots regeringstid.

Illustrationen til denne oversigt viser forside af verdens måske mest berygtede antijødiske bog, »Zions Viser Protokoller«. Diktaturer i arabiske lande og Iran bruger stadig bogen. Bogens plot er enkelt. Den hævder at være et bevis på, at en international jødisk sammensværgelse er under opsejling for at tage kontrol med verden. Bogen lever stadig, både på nettet og i totalitære staters boglader. Derfor ligner det en tanke, at »Zions Viser Protokoller« frit kan købes i boghandler i lande som Iran, i Syrien, i Saudi-Arabien, i Egypten og Tunesien. I Egypten er bogen lige nu en bestseller, fordi en lokal tv-station sidste år i ramme alvor byggede en lang tv-serie på værket. Det er et dårligt varsel for Egypten, at bogen nu går som varmt brød i Cairo.

anders.jerichow@pol.dk
adam.holm@pol.dk

Et lidet kendt masse mord

Mange kilder om Holocaust nævner kun sporadisk likvidering af romaerne, som blev udryddet efter samme nazistiske love som lå til grund for udryddelsen af jøderne.

Minoritet

Af Dana Schmidt, Brno

Mindest 220.000 europæiske romaer blev gasset eller myrdet på anden måde under Anden Verdenskrig, da Nazityskland førte sin raceteori ud i virkeligheden. Måske var det endnu flere, nogle historikere siger op til en halv million. Men romaernes tragedie er meget mindre kendt end andre nazistiske grusomheder, og i mange bøger og lærebøger omtales den minimalt eller slet ikke. Og det er forkert og uretfærdigt, siger en tjekisk ekspert på området.

»Ingen forbrydelse i verden kan måles med, hvad tyske nazister har gjort mod jøder. Det er min faste mening, som jeg aldrig vil ændre, men som historikere må jeg slås for, at også nazisternes andre ugeringer bliver omtalt så meget som muligt. Den begrænsede omtale af romaernes holocaust har flere årsager. En af de vigtigste er fravær af roma-litteratur om krigen, altså de erindringsbøger om holocaust, som der findes en masse af fra jødiske forfattere. De få romaer, som overlevede, talte sikkert om deres oplevelser, men de skrev dem ikke ned. Også omgivelsesernes holdning til spiller en rolle. Jeg tror, at romaernes tragedie berører færre mennesker, end den jødiske gør. Endeligt er der den forklaring, at størsteparten af landene er kendte først i 1960'erne, at masse mordet på romaerne havde et racistisk grundlag. Romaerne fik kompensation senere end andre ofre«, siger Peter Lhotka, medarbejder af Museum for Roma-Kultur i Brno.

De tyske kollektorer, vedtaget i Nürnberg i september 1935, i hvilke Adolf Hitlers naziregime definerede forskellen mellem rene og urene racer, nævnte ikke specielt romaerne. De var sammen med jøder o.a. inkluderet i begrebet et »racemæssigt anderledes« mindretal med »fremmed blod«, hvorfor de fik frataget deres borgerlige rettigheder og ikke måtte giftes med arierne. I 1938 begyndte nazisterne at deportere tyske romaer til kz-lejre, hvor de på deres tøj måtte bære et sort trekant. Det sym-

boliserede det »asociale«. Eller et grønt mærke, som betød professionelle forbrydere. Ofte stod det et Z for »Zigeuner«. Som asociale og kriminelle var mange romaer arresteret allerede efter november 1933, da nazistret vedtog en lov mod »farlige vane-forbrydere« for at rense riget for tiggere, hjemløse, alkoholikere o.l.

Brugt til forsøg

Naziregrets politik over for Romaerne, ligesom over for andre »mindreværdige racer«, blev markant radikaliseret efter krigens udbrud. Hundretusinder af romaer fra de tyskbesatte lande blev forflyttet østpå, som nazisterne ofte kaldte deportationer til udryddelseslejrene i Polen. I oktober 1942 skrev Adolf Eichmann, nazisternes cheftatrag i raceanliggender, til SS-ledelsen, at den mest simple metode at komme af med romaerne på, var at »sende nogle vognlæs sigøjnere med hver jødetransport«.

Mange romaer kom til Auschwitz, hvor tusinder af dem blev brugt som medicinske forsøgskaniner, før de blev myrdet. Også i Sachsenhausen eksperimenterede nazistiske læger med romaerne. De levede specielle tests for at bevise, at sigøjnerne blod var anderledes end tyskernes. Og tusindvis af romaer blev tvangssteriliseret, fordi de ifølge den tyske racelære var »fortplantningsunværdige«, dvs. uværdige til den menneskelige reproduktion. Mange kvinder døde efter indgrebet. Også romabørn var et yndet objekt for Josef Mengele og andre SS-lægers lyster.

Romaerne blev fulgt også i lande, som ikke var besat af tyskerne. Vichyregimet i Frankrig internerede 30.000 af dem, senere blev en del sendt til Dachau, Bergen-Belsen, Ravensbrück og andre KZ-lejre i Tyskland. I Kroatien myrdede Usta-sja-fascisterne titusinder af romaer.

»Faktisk var forfulgt og likvideret over det meste af Europa, ligesom jøderne. Men der findes kun ganske få mindesmærker om Holocausts romaofre«, siger Petr Lhotka til Politiken.

dana.schmidt@pol.dk

Litteratur

Af Anders Jerichow
og Adam Holm

Mængden af litteratur om folkemord, ikke mindst om holocaust, er enorm og konstant voksende. Skulle man yde de mange kvalificerede værker nogen retfærdighed, burde vi opregne mindst 100 titler, men det får blive ved færre.

Christopher R. Browning: Ordinary Men - Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland (Harper 1992, 231 s.).

En stærk bog, der giver en skildring indefra af en gruppe politi-reservister, som havde til opgave at skyde og deportere jøder i det østlige Polen i perioden 1942-1943. Bogen rummer mange interessante oplysninger om bødernes opfattelse af deres egen gerning og indeholder desuden en god analyse af folkemordets placering i den nazistiske ideologi.

Neil J. Kressel: Mass Hate, The Global Rise of Genocide and Terror, 312 sider, Westview Press, New York 2002.

Usædvanligt forsøg på at beskrive og forklare, hvad der driver mennesker til at slå tilfældige civile ihjel. Med udgangspunkt i folkedrab i Bosnien, Europas holocaust og hutuernes Rwanda giver Kressel et bud på den politiske psykologi i det systematiske mord - helt frem til terrorhandlingerne i New York 11. september 2001.

Zygmunt Bauman: Modernity and Holocaust (Oxford 1989, 288 s., da. oversat. 1994).

Bauman peger på, at holocaust mere end at være et produkt af sadistiske mordere og hadefulde

diarrelugtede sprække mellem to kroppe.

»Jeg tror, at jeg dør«, sagde jeg til Nadja for gud ved hvilken gang.

»Vrøv!, du bliver rask. Nu skal du se, hvad jeg har til dig. Det hjælper mod tynd mave«. Og hun rakte mig en skive rå kartoffel.

Nadja havde været soldat i den sovjetiske arme, var blevet taget til fange, sendt på slavearbejde og derfra til

Auschwitz. Hun plejede de syge, gjorde, hvad hun kunne, uden medikamenter og sprøjter. Den bedste medicin for os var hendes egen livsvilje.

Og så en dag kunne jeg pludselig ikke holde det ud mere. De fremmede kroppe, den sveddræpende hede, lusene, ubehaget, lortet. Jeg kravede ud af sengen og satte mig op ad væggen på det kolde stengulv, og der ville jeg blive sidende til evig tid. Til den ungarske læ-

ge, der beordrede mig tilbage i sprækken, sagde jeg, at jeg hellere ville kreper.

»Men når jeg dør, kommer jeg og tager dig med!« truede jeg hende ... Jeg hørte min egen stemme, som om den kom svævende langt, langt borte fra og mærkede mit hoved blive tungere og tungere. Lægen hørte på mit hjerte og lunger med det stetoskop, hun havde om halsen - gud ved hvorfra - og sagde:

»Nu har hun også lungebetændelse ... Hun skal have en briks for sig selv«.

De syge omkring mig døde som fluer. De to piger, jeg havde ligget sammen med, var også døde. Den ene havde begået selvmord ved at hænge sig i et lægen.

Hvor længe det varede, ved jeg ikke, kun at det var blevet lysere omkring mig, og at Nadja sad på min briks og sagde: »Velkommen tilbage«.

BØDLER. På dette propagandafoto fra 1979 ses Pol Pot i spidsen for en gruppe Røde Khmer-partisaner, herunder flere medlemmer af organisationens øverste ledelse. Pol Pot døde i april 1998 efter et internt opgør i organisationen — Foto: EPA

OFRE. Monument for ofre fra Røde Khmer-regimet. Bygningen er opført tæt på den cambodjanske hovedstad Phnom Penh — Foto: Ole Steen

Den traumatiserede folkemorder

En bødde

Af Anette Marcher

Dom Chhuny har altid et smil og en sludder til overs til gæster og forbigående. Den næsten nybyggede bedstefar tager sig gerne tid til at sætte sig ned og snakke og fortælle historier – helst om sit første barnebarn, en pige, men også om alt muligt andet. Om den seneste rishøst i landsbyen Anlong Veng i det nordligste Cambodja. Om de nye tider efter borgerkrigens afslutning. Om politik og religion. Om sine 25 år som menig soldat i Pol Pots folkemorderiske organisation, De Røde Khmerer.

Men der er en ting, den ellers så snakkesaglige og gæstfrie Chhuny ikke kan tale om: Det, der skete, da Pol Pot i 1978 sendte ham over til den østlige del af Cambodja mod grænsen til Vietnam. De Røde Khmerers rædselsregime, der er ansvarlig for mindst 1,5 millioner menneskers død, sang på sidste vers. Pol Pots ultrakommunistiske revolution var ved at falde fra hinanden, og i et sidste desperat forsøg på at beholde magten sendte Røde Khmer-lederen sine tropper over østpå for at slå ned på al modstand – både indbildt og reel.

Det resulterede i, at 400.000

mennesker på få måneder blev udryddet – brutalt myrdet og henrettet. Og da der var mangel på ammunition, foregik det ofte ved at banke folk ihjel, skære halsen over på dem eller sprætte deres maver op.

Det var Chhuny med til, og det har han stadig ikke lært at leve med – gør det formentlig heller aldrig. Hver gang han når dertil i fortællingen, hvor massakrerne gik i gang, stivner det lattermilde ansigt, han slår blikket ned og mumler hurtigt og næsten uhorligt lavt:

»Vi havde vundet et slag mod vietnameserne, men så var der et internt problem, og cambodjanerne begyndte at myrde cambodjanere, og mange blev dræbt, og så tabte vi krigen mod Vietnam.«

Det er det eneste, han vil sige, uanset hvor meget og hvordan man spørger ham. Det eneste, han kan sige. Og det gør tydeligvis ondt på ham overhovedet at sætte så mange ord på begivenheden.

For nok er Chhuny en bødde med mange menneskeliv på samvittigheden. Men han er også et offer. Som alle andre cambodjanere mistede han familiemedlemmer og venner under det knapt fire år lange Røde Khmer-regime. Som alle andre sultede og sled han og levede i evig frygt for at blive likvideret på stedet.

Hvordan lærer en bødde nogensinde at leve med, at han brutalt har myrdet adskillige uskyldige mennesker – selv om han blev tvunget til det mod sin vilje? Et fhv. medlem af Cambodjas Røde Khmerer har haft svært ved at nå til en erkendelse af fortiden.

Men han blev også tvunget til at gøre ting, som har givet ham endnu større ar på sjælen: Myrde uskyldige mennesker på de mest bestialske måder vel vidende, at hvis han ikke gjorde det eller brugte for mange kugler, ville han selv blive dræbt. Og jo flere han slog ihjel, jo større var anerkendelsen fra hans overordnede. Skyld, anger og dårlig samvittighed kan slet ikke tilnær-

melsesvis beskrive, hvordan Chhuny har det med den periode af sit liv. Han er ganske enkelt traumatiseret.

Tragedier

Chhuny deler skæbne med tusinder af andre bødler verden over. I det tidligere Jugoslavien hænger unge mænd sig, når minderne om massevoldtægter og massakrer bli-

ver for meget. I Rwanda går store børn rundt med billeder på nethinden af ligdynger, de selv har været med til at skabe. I 1997 fandt en undersøgelse, at professionelle torturbødler i fængslerne under den græske militærjunta 1967-74 kæmpede med de samme traumer og psykoser som deres ofre.

Det bekræfter også en bog 'Ofre og gerningsmænd?' skrevet af to cambodjanske researchere Meng-Try Ea og Sorya Sim fra den uafhængige institution Dokumentationscentret for Cambodja. Bogen er især baseret på interview med 18 fangevogtere i De Røde Khmerers mest berygtede torturfængsel, S-21 Tuol Sleng, og første linje i konklusionen lyder kort og godt:

»De overlevende unge kadre fra S-21 skal ikke kun betragtes som gerningsmænd, men også som ofre for Røde Khmer-regimet.«

Problemet for Chhuny og hans lidelsesfæller er, at meget få ser dem som ofre. Deres landsmænd og samfund har for længe stemplet dem som bødler og monstre. Der er næsten ingen steder at søge hjælp, når man har gjort så grimme forbrydelser, og den sociale brødemærkning gør kun byrden og traumerne tungere at bære.

anette.marcher@pol.dk

»Vi troede alle, at du ville dø«, sagde en pige fra nabobrikken.

Jeg prøvede på at sætte mig op, men var for afkræftet.

»I morgen kan du prøve at stå lidt op«, sagde Nadja. »Luk øjnene, hvil dig, og jeg vil synge en sang for dig, så du bedre kan sove.«

Og hun sang en af de sange, jeg holdt så meget af, og som dengang ledsagede mine fremtidsdrømme:

Byen ved Kama et sted som ingen kender byen ved Kama den flod som er dit værn du kan roligt sive skjult bag dybe skove byen ved Kama så langt, langt væk, så fjern

Næste dag bragte Nadja mig noget suppe, som Lila havde fået i bytte for sin brødration. Kødsuppe med grøntsager i, organiseret fra SS-køkkenet. Jeg spiste et par skefulde. Mere kunne jeg ikke få ned, men jeg kunne sidde op i sengen og

synge en sang for Nadja. En sang om et lille rønnebærtræ, der bøjer, så dybt, sin slanke stamme i vinden.

Min stemme må have været stærkere end jeg selv, for da Nadja et par dage senere stillede mig op på en vægt, viste den kun 36 kilo.

Lila kom for at besøge mig, men måtte blive ude foran vinduet. Hun havde et par kogte kartofler med til mig. Nogen fortalte mig senere, at hun igen havde

givet sin brødration for dem.

Forandringerne, de hurtigt skiftende begivenheder, omvæltningerne, har lavet ravage i min tidsforneemmelse. Noget står klart og præcist, andet er kastet rundt, hulter til bulter, som brokker, dufte, atmosfære - erindringsbrudstykker på en brandtomt. En gang imellem er det som at gå i søvne og blive vækket af et sammenstød med en milepæl. Da jeg forlod sygebarakken, kunne jeg kun

Folkekrab på ordre af Saddam Hussein

Den irakiske diktators kampagne mod Nordiraks kurdere savner stadig et retsopgør. Saddam Husseins fætter stod for den praktiske udførelse.

Kurderne

Af Anders Jerichow

De irakiske kurdere må undre sig. I Rwanda gennemføres et stort retsopgør med de ansvarlige for folkekrabet i 1994. I Haag er den tidligere præsident for Serbien på anklagebænken, sigtet for forbrydelser mod menneskeheden på Balkan i 1990'erne, herunder medansvar for mordet på 8.000 bosniske muslimer i Srebrenica.

Samtidig jagter internationale styrker angiveligt de to direkte ansvarlige for forsøget på folkekrab i Bosnien, Radovan Karadzic og Ratko Mladic.

Meget kunne måske være anderledes, hvis det internationale samfund havde set lige så alvorligt på mordet eller den brutale 'forsvinden' af 182.000 kurdere i Nordirak i 1988.

Så kunne den irakiske diktator, Saddam Hussein, i dag – i bedste fald – have siddet på anklagebænken i Haag.

Eller det internationale samfund ville i dag have jagtet Saddam Husseins fætter, Ali Hassan al-Majid, for at bringe ham til ansvar for den praktiske udførelse af folkemordet i Nordirak. Fætteren var som den øverste militære leder af den såkaldte 'Anfal-kampagne' ansvarlig for bl.a. drabet på 4.000 kurdere i byen Halahja.

'Anfal' var det officielle kodeord for den irakiske kampagne, der fra slutningen af 1987 til begyndelsen af 1989 skulle rydde et stort kurdisk område i Nordirak for landsbyer og mennesker. Ali Hassan al-Majid gik nøje til værks. Hundrevis af landsbyer blev jævnet med jorden, og 182.000 mennesker er ifølge det

kurdiske selvstyre i Nordirak – under amerikansk og britisk luftbeskyttelse – simpelt hen forsvundet.

De regnes i dag for døde. Den internationale menneskeretorganisation Human Rights Watch finder det dokumenteret, at mellem 50.000 og 100.000 mennesker alene mellem februar og september 1988 blev myrdet. Slået ihjel på direkte, klare ordre fra Saddam Husseins regime i Bagdad. Ikke i en pludselig blodrus, men efter nøje central planlægning. Landsbyer blev udpeget. Bønder og borgere blev arresteret og kørt væk til centrale henrettelsespladser, hvor de efter tur blev slået ihjel med nakkeskud, nogen gasset, mange først udsat for tortur.

Ali Hassan al-Majid skal i senere forhandlinger med kurdiske ledere i maj 1991 forargt have sagt, at Anfal ikke har drejet sig om mere end 100.000. En indrømmelse – kun med forbehold for operationens størrelse.

Mordkampagnen var begyndt tidligere og fortsatte senere end den periode, som Human Rights Watch fandt dokumentation for. Mange massegrave er fundet omkring den kurdiske hovedstad, Arbil.

Irak har skrevet under på den internationale konvention om forebyggelse af og straf for folkekrab. Human Rights Watch foreslog derfor allerede i 1991, at det irakiske styre blev gjort ansvarlig for Anfal. Den amerikanske Clinton-regering foreslog i 1993, at FN's sikkerhedsråd etablerede en kommission til at undersøge de irakiske krigsforbrydelser og folkekrab. Det er aldrig sket.

anders.jerichow@pol.dk

DYSTER ERFARING. Massakrerne på tusinder af uskyldige civile i Srebrenica kaster en mørk skygge over Europas samvittighed. — Fotos: Fehim Demir og Reuters

Massakren i Srebrenica

Holland fik skylden. Men de virkeligt ansvarlige for, at serbiske soldater i 1995 massakrerede over 7.000 bosniske muslimer i Srebrenica i juli 1995, sad i Vesten.

Balkan

Af Michael Seidelin

Nævnet Srebrenica gør ondt i den hollandske bevidsthed. Skam og raseri er to følelser, som vælder op i dele af befolkningen, hæren og hos politikerne, når den lille bosniske by optræder i overskrifterne – og det har den gjort tit i Holland siden juli 1995.

Oberst Thom Karremans og hans 200 soldater i den hollandske FN-bataljon, Dutchbat, så nemlig bare til, da den serbiske general, Ratko Mladic, indtog byen, som hollænderne skulle beskytte. De bosniske muslimer i området var strømmet til Srebrenica efter et FN-løfte om, at FN tropper ville beskytte dem. Men da Ratko Mladic indledte belejringen af byen, løsnede de hollandske tropper ikke et skud.

De reagerede heller ikke, da Mladic og hans officerer beordrede samtlige mænd op i lastbiler, der kørte dem væk. Udenfor byen blev knap 7.500 mænd henrettet som led i den etniske udrensning, der var et af de mest modbydelige træk i krigen i det tidligere Jugoslavien i begyndelsen af 1990'er-

ne. Massakren i Srebrenica blev den største i Europa siden Storbritannien sat effektivt ind mod serberne tidligere.

Tvetydig indsats

Siden har både hollænderne og det internationale samfund debatteret det tragiske forløb, meninger. Serberne havde næsten frit spil frem til foråret 1995, og hvorfor skulle holdside forår, at både den hollandske regering og de hollandske FN-officerer havde den alvorlige fejl. Den daværende regeringschef, Wim Kok, der også ledede den hollandske regering i 1995, trådte tilbage. Men han lod regeringen sidde som forretningsministerium, da hollænderne skulle til parlamentsvalg kort tid efter.

Det var en flot gestus af den daværende hollandske regeringschef. For hollænderne var reelt ofre for FN's svaghed og stormagternes dobbeltspil i bilkonvojer forlade muslimske byer i Bosnien, som netop var indtaget af bosnisk-serbiske enheder. Lastbilerne var pakket med mennesker, der blev tungt udstyrede og veltrænede kørt bort, og efter krigen blev serbiske soldater. Hollænderne bad FN om flystøtte, men græde.

FN sagde nej. Begrundelsen var frygt for, at serberne ville bageholde FN-personale i Bosnien fremgik det af artikler i New York Review of Books. Hverken de, franskmændene eller

USA og FN tav

Sandheden var, som en gruppe amerikanske journalister afslørede året efter, at den amerikanske efterretningstjenester, da hollænderne næste massakren i Srebrenica havde bevist for, at serberne gennemførte etniske udrensninger i stor stil. Billeder fra amerikanske spionatsatellitter viste allerede i 1993 serbiske last- og stormagternes dobbeltspil i bilkonvojer forlade muslimske byer i Bosnien, som netop var indtaget af bosnisk-serbiske enheder. Lastbilerne var pakket med mennesker, der blev tungt udstyrede og veltrænede kørt bort, og efter krigen blev serbiske soldater. Hollænderne bad FN om flystøtte, men græde.

Amerikanerne valgte at tilvar frygt for, at serberne ville bageholde FN-personale i Bosnien fremgik det af artikler i New York Review of Books. Hver-

briterne ønskede at blive involveret i en reel krig i Bosnien, og USA og FN reagerede heller ikke, da den bosniske præsident, Alija Izetbegovic, kørt før angrebet på Srebrenica advarede mod den forestående massakre.

De vidste, at angrebet ville finde sted, for aflytning af samtalerne mellem general Mladic og ledende personligheder i Beograd afslørede planerne.

»Hej Mladic, du fortsætter vel ikke videre til Srebrenica«, lød det fra en officer i Beograd.

»Selvfølgelig gør jeg det. Jeg er ikke færdig endnu. Jeg slår også til mod Gorazde og Zepa«, lød svaret.

Ratko Mladic er anklaget for krigsforbrydelser ved FN's krigsforbryderdomstol for det tidligere Jugoslavien i Haag. Han er stadig på fri fod. Det samme er den tidligere bosnisk-serbiske leder, Radovan Karadzic. I selve Srebrenica har flere af de bosnisk-serbiske embedsmænd og politikere, der i flere tilfælde deltog aktivt i jagten på deres muslimske landsmænd, fortsat deres embeder og politiske poster.

michael.seidelin@pol.dk

bevæge mig ved at kravle på alle fire. Lila og Vera støttede mig og viste vej til blokken, hvor vi indtil videre havde fået ophold.

Det var stadig vinter.

Jeg var meget svag, og meget af det, der skete i den første tid, ser jeg som tilfældige billeder. Jeg husker den SS-kvinde, der havde kommandoen over den lejr, hvor jeg havde ligget i sygebarakken. Hun kom til hest. Steg af,

sprang over et temmelig højt plankeværk, gav Vera en bragende lussing, sprang tilbage, op på hesten og forsvandt. Jeg husker, at jeg fik at vide, at lejrens navn var Malchow, og jeg ved, at vi også blev evakueret herfra og beordret til at marchere til fods, ukendt hvorhen.

Vi udnyttede forvirringen under en luftalarm, til at lade os glide ned i grøften på de lig, som lå der. Mens vi lå i

grøften, gik det op for mig, at jeg var blevet stærkere.

Vi blev liggende, til hele fangekolonnen var passeret. Så tog vi fangedragterne af. De var syet sammen foran på midten, og det var nemt nok at rive dragten op. Vi havde nederdele, bluser og trøjer nedenunder. Da jeg havde tyfus, begyndte mit hår at falde af og sad i uregelmæssige tjavsver mellem det nye, der endnu var helt kort. Derfor gik jeg

altid med det hovedtørklæde, jeg havde fået af Nadja.

Vi blandede os med flytningestrømmen. Det hjalp, at vi talte tysk. I den almindelige forvirring kørte vi med overfyldte tog, der hvor det var muligt. Altid kun korte strækninger. Resten af vejen gik vi til fods. Vi forsøgte at undgå byer, holdt os til markstier, skel, spiste af roekuler, af grønkål og rosenkål på markerne, sov i lader eller høstakke.

Amerikas hvide er bange

Had

Af Poul Husted, New York

Det hvide Amerika føler sig truet af ikkehvide. Omkring 2050 vil USA's hvide være i mindretal. Det har givet grobund for racisme og overgreb mod nationens etniske, religiøse og seksuelle mindretal. Angrebene kommer ikke udelukkende fra traditionelle hadegrupper som Ku Klux Klan, skinheads eller nynazister, men fra ganske almindelige gennemsnitsamerikanere.

»Det skræmmende er, at det ikke længere er hadegrupper, som står bag overgrebene, men helt almindelige mennesker, som under de visse omstændigheder og med en bestemt motivation tager del. Tidligere måtte man tage til møder eller gøre en indsats for at få informationerne, men i dag kan de læse på internettet, at der bliver racekrig i Amerika. De lader sig ophidse i sofaen derhjemme og går siden ud for at begå voldshandlinger«, siger professor Carol Swain fra Vanderbilt Universitetet i Tennessee til Politiken.

Swain er specialist i USA's yderste højre og blandt andet forfatter til bogen 'The New White Nationalism in America'. Hun gør op med myten om, at det er samfundets bæreme, som falder for det yderste højres lokketoner:

»De behøver ikke nødvendigvis være med i en gruppe. De behøver ikke nødvendigvis være dårligt uddannede eller lavtlønnede. Der er ikke blot tale om det stereotype billede af taberen. Flere af de mennesker på højrefløjen, jeg interviewede til min bog, er akademikere. Vi taler om naboen inde ved siden af.«

'Hate crimes'

I USA beskrives ovennævnte forbrydelser som hadeforbrydelser, 'hate crimes'. Det amerikanske forbundspolitiet FBI definerer overgrebene som forbrydelser, der er motiveret af fordomme eller

had mod en person på grund af race, religion, etnicitet, nationalitet eller seksualitet. Forbrydelsen kan bestå i graffiti, chikane, vandalisme og ende med mord.

Swain siger, at de fleste racebaserede forbrydelser fortsat går ud over USA's sorte. Det er dog ikke altid hvide, som står bag voldelige og verbale overfald på sorte og andre minoriteter. Sorte begår også selv 'hate crimes' mod deres egne racefæller og andre minoriteter. De fleste konfrontationer er dog sorte mod hvide.

Forbrydelserne må naturligvis bekæmpes på lokalt og statsligt plan med en politimæssig indsats, men det er også vigtigt, at man fjerner eller i hvert fald konfronterer årsagerne. Dermed kan man nemt komme til at træde på sorte ligtorne, siger Swain, som selv er sort:

»Når det gælder sort-hvide relationer, er vi nødt til at se på positiv særbehandling af sorte og andre minoriteter, immigration, frygt for godt kriminalitet og den kendsgerning, at sorte og latinoer kræver grupperettigheder. De hvide nationalister bruger nu minoriteternes sprogbrug og siger, at de som hvide har ret til dit og dat, og at derfor må hvide organisere sig og slå igen.«

»De fleste siger, at vi ikke må give dem en platform, hvor de kan komme frem med deres synspunkter. Jeg mener det modsatte, fordi ekstremisterne når folk via internettet og skaber støtte. Den eneste måde, hvorpå man kan bekæmpe dem, er at kende deres synspunkter. Desuden må regeringen tage fat på nogle af de forhold, som de højreorienterede udnytter i deres agitation eksempelvis positiv særbehandling. Sorte ledere må tage sig af problemer, som hidtil er karakteriseret som de hvides skyld.«

Jøder og arabere

Omkring halvdelen af de 9.700 overgreb, som blev indberettet i 2001 til FBI, var racebaserede. 22 procent var

Sociale, politiske og økonomiske ændringer har været med til at skabe grobund for fornyet racisme og en stigning af såkaldte 'hate crimes' i USA. Myndigheder og borgerrettsgrupper forsøger at bringe Amerikas bagside ud i lyset for at bekæmpe den.

motiveret af fordomme mod etnicitet og nationalitet, mens 19 procent var antireligiøse krænkelser.

Selv om USA er verdens mest Israel-venlige land – eller måske netop derfor, siger Swain – topper overgreb mod jøder listen, når det gælder antireligiøse hændelser. Der er stærke antisemi-

tiske holdninger både i den hvide og sorte befolkning.

»Antijødiske hændelser topper desværre altid listen over antireligiøse overgreb. Årsagen er som alle andre steder: Had til jøder«, fastslår Michael Lieberman fra den amerikansk-jødiske lobbyorganisation Anti-Defamation League. Han er enig

med Swain i, at det er ikke er skinheads eller nazister, som står bag hate crimes, men ganske almindelige amerikanere.

Lieberman siger til Politiken, at det bedste middel imod overgrebene er viden: »Siden 1991 har USA registreret hvert eneste overgreb til politiet i en FBI-database.

KU KLUX KLAN. Billedet er fra 1965, hvor race-modsætningerne i USA var skarpt trukket op — Foto: Polfoto/arkiv

Det handler ikke blot om tal, men om hvordan man besvarer hver enkelt handling, når det gælder antisemitisme, racisme eller bigotteri. Så er der en bedre mulighed for at identificere hate crimes og finde ud af, hvordan man bekæmper dem«.

Datastatistikkerne kan dog ikke bruges som et barometer for anti-semitisme eller hate crimes i Amerika, fordi myndigheder på lavt plan ikke altid melder overgrebene til FBI: »Staten Alabama meldte i 2001 til FBI, at den havde nul hate crimes. Det er ganske enkelt ikke muligt. En by som St. Louis melder slet ikke tilbage – et tegn på manglende ansvarlighed«.

Terrorangrebet 11. september præger også FBI-statistikken for 2001. Antisemitiske angreb på muslimer og personer fra Mellemøsten og Sydøsten er rykket op som nummer to på listen efter jøderne.

»Først var der tale om voldelige overfald og i enkelte tilfælde mord på muslimer efter terrorangrebet. Så gik det over til verbale angreb og vandalisme for nu at ende i diskrimination på arbejdspladsen«, siger Khalil Jahshan fra American-Arab Anti-Discrimination Committee.

»Hvis det kommer til en krig mod Irak, og den bliver langvarig med store amerikanske tab, kan vi godt frygte overgreb mod de irakiske amerikanere. Jeg tror dog ikke, at myndighederne vil internere dem, som det skete med japanerne under Anden Verdenskrig«.

Flere overgreb

Ingen af de tre er optimistiske, når det gælder en nedgang i antallet af hate crimes. Professor Carol Swain tegner et endog særdeles dystert billede af fremtidens Amerika:

»Indtil 2000 var jeg optimistisk, men nu er jeg blevet meget pessimistisk, når det gælder racereaktioner. Det er ikke bare hvide, som angriber andre racer, men sorte som angriber hvide, og latinoer, der angriber sorte. Der er ikke noget klart mønster. Vi har altid sagt, at Bosnienkatastrofen ikke kunne udspille sig i USA, men folk er ikke så forskellige, og jeg tror, at enhver under de rette omstændigheder er i stand til at begå overgreb. Vi kan hindre katastrofen, men så må vi ændre kurs«.

poul.husted@pol.dk

år vi så jugoslaviske eller franske igtsfanger, der arbejdede på de større irde, bad vi dem om mad. En gang mellem blev vi taget op af en hestevogn lever en traktor.

Vi kom igennem udkanten af Dresden, og jeg kan huske en husfacade, der ldt sammen under et bombardement. det sønderslåede, bombede Tyskland ed strømme af flygtninge, der alle forgte at komme væk fra de russiske ar-

meenheder, kunne der pludselig være urørte, ubeskadigede pletter, rene idyller af småbyer og landsbyer. Vi var så trætte og sultne, at vi ikke længere kunne fortsætte.

Midt på dagen brød vi ind i en ensomt-beliggende lade. Vi havde ingen anelse om, hvor i Tyskland vi befandt os...

Iboja Wandall-Holm kom i 1955 til Danmark, hvor hun har boet siden. Hun har udgivet fire digtsamlinger, en lang række oversættelser fra tjekisk, polsk og ungarnsk, skrevet børnebøger og børnesange, gendigtet slovakiske eventyr og produceret udsendelser for Danmarks Radio.

Ovenstående beskrivelse af det, der senere er blevet kendt som 'Dødsparaden', stammer fra hendes store værk, 'Farvel til Århundredet, En fortælling om Europa', Gyldendal 2000

Den blodige bataljon

De, som trykkede på aftrækkeren eller betjente knappen i gaskammeret, var ordinære mænd fra forskellige lag af samfundet. Bageren, frisøren, skolelæreren, postbudet, politimanden og cykelsmeden – alle var de med til at udføre historiens største folkemord.

AFHENTNING. Polske modstandsfolk arresteres af nazisoldater og føres bort 1939. — Foto: Polfoto/arkiv

Bødlerne

Af Adam Holm

Helt almindelige mennesker kan uden større vanskeligheder dræbe og begå grusomme handlinger mod deres medmennesker«. Sådan lød konklusionen i en

striben nu berømte forsøg, som den amerikanske sociolog Stanley Milgram udførte i 1974. I al korthed gik forsøgene ud på at teste individers evne til at modstå pres fra autoriteter.

Autoritet

En gruppe frivillige blev instrueret af en 'videnskabelig

autoritet' i at udsætte et offer for elektriske stød. Det angivelige offer var en skuespiller, som forsøgspersonerne ikke kunne se, kun høre, men de var ikke på forhånd orienteret om, at der var tale om en skuespiller.

De var således i god tro, når de under påvirkning af den hvidkittede 'autoritet'

led sig overtale til gradvist at øge doseringen af strøm, selv om 'offeret' skreg og bad om nåde.

To tredjedele af forsøgspersonerne gik så langt som til at udsætte offeret i den elektriske stol for ekstrem smerte.

Milgrams laboratorieforsøg kan synes langt fra vir-

keligheden, men kigger vi på den bedst undersøgte *Einsatzgruppe* – en slags reservopolitibataljon, som havde til opgave at indfange og dræbe jøder – ser vi en tydelig parallel.

Det drejer sig om Einsatzgruppe 101 fra Hamburg, som er blevet nøje undersøgt af den amerikanske historiker Christopher Browning i hans banebrydende bog 'Ordinary Men' (1992).

Brutal opgave

Bataljon 101 bestod af ca. 500 mand, som i perioden fra juli 1942 til oktober 1943 i bogstaveligste forstand var rejsende i død, idet de blev sendt rundt omkring i det besatte Polen for »at rydde op«. Formuleringen dækkede over, at gruppen havde til opgave at indsamle, deportere og dræbe alle jøder, uanset alder og køn, som de måtte finde frem til. De tog opgaven seriøst: De skød 38.000 jøder, heraf alene på en enkelt dag 1.700, og deporterede 45.200 til udryddelseslejren Treblinka. Det er værd at bemærke sig, at dette blot var én af de mange Einsatzgrupper, som opererede i Polen og Sovjetunionen, men når vi kender til '101', skyldes det at der findes et udførligt kildemateriale om netop denne gruppe.

Hensigten med disse Einsatzgrupper var at frigøre soldaterne i den regulære værnemagtskær og elitetropperne til kampopgaver, mens 'oprydningsarbejdet' fortrinsvis skulle udføres af lidt ældre mænd i alderen 30-45 år, som blev rekrutteret til reservebataljoner inden for ordenspolitiet. Hvem var de mænd, som blev hvervet til det brutale arbejde? Var de overbeviste nazister? Og var der ingen, som nægtede at løfte riflen mod de forsvarsløse jøder?

Drab er et arbejde

Christopher Brownings undersøgelse viste, at knap 10 procent af medlemmerne af '101' var entusiastiske nazister, som var ideologisk motiveret for at tilintetgøre jøder og andre 'undermennesker'. Erhvervsmæssigt var de ofte i forvejen politifolk med en god karriere. På den anden ende af skalaen fandt Browning ligeledes en flok på mellem 10 og 20 procent, som imidlertid havde store kvaler ved at medvirke til de daglige myrderier. Enkelte vægrede sig fuldstændig og blev sat til andre funktioner, f.eks. kontorarbejde, mens andre deltog modvilligt og i flere tilfælde bevidst sigtede forbi ofrene.

Det store flertal på ca. 70-80 procent af bataljonen bestod af folk fra arbejderklassen, som for manges ved-

kommende havde været enten socialdemokrater eller kommunister inden nazisternes magtovertagelse. De havde ingen synlige forbehold over for at udføre den opgave, de var sat til af deres officerer. Dels ville de ikke svigte deres kammerater og risikere at blive sat uden for gruppens fællesskab, dels gav flere af dem senere udtryk for, at de følte en tydelig afstand til de mennesker, de stod og betragtede gennem sigtekornene på deres geværer. De gjorde ganske enkelt, hvad de blev befaleet at gøre. Det viser et eksempel fra juli 1942.

Ingen medfølelse

I den hede sommer blev gruppen beordret til at 'likvidere' den jødiske landsby Józefów, som talte 1.800 indbyggere. Planen var at indfange de arbejdsduelige mænd og sende dem videre til en berygtet arbejdslejr, mens landsbyens øvrige beboere, knap 1.500, skulle skydes. Efter at have skilt dem, som skulle deporteres, fra som skulle slås ihjel, begyndte politireserverne at føre de dødssømte ud til en mark i nærheden af landsbyen.

Derefter begyndte myrderierne, som var både besværlige og langtrukne. Mange af mændene skød det meste af dagen, flere blev udmattede og måtte holde pauser, mens de rensede geværer, indtog mad og drikke eller prøvede at sunde sig oven på nedskydningerne, som foregik på klos hold og derfor hurtigt stænkede dem til med blod.

Massemordere

Kun meget få gav udtryk for at have medfølelse med ofrene. Eksemplet fra Józefów viser, at færre end tyve af de ca. 500 mænd bad sig fritaget. Med deres overordnede blanding af ordrer og opmuntring, gruppepresset, den manglende sympati for jøderne og den tiltagende radikaliserende blev disse hverdagens små mennesker til massemordere. Vel at mærke uden at de følte sig som sådan.

Historien om '101' er således også historien om, hvor foruroligende nemt det var for en række almindelige mænd at begå handlinger, de i deres civile liv formentlig ville have forsvoret at de nogensinde kunne medvirke til. Hvis disse 'ordinære' mænd kunne ændre deres normale moralbegreber uden at være synderlig politisk eller ideologisk påvirket, hvem kunne så ikke gøre det samme?.